

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
UKRAINISCHE FREIE UNIVERSITÄT

Серія: Скрипти ч. 40
Skriptenreihe № 40

Проф. д-р Степан Чорній

ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ХХ СТОРІЧЧЯ

Prof. Dr. Stephen Chorney

GESCHICHTE DER UKRAINISCHEN
LITERATURSPRACHE DES XX JAHRHUNDERTS

На правах рукопису

МЮНХЕН — 1975 — MÜNCHEN

Видання УВУ в роках 1946—1975 (серія скриптів)

1. І. МІРЧУК. Вступ до філософії, ч. I. Суть та значення філософії. Видання «Філософічної Секції УВУ» ч. I. На підставі викладів опрацював студент П. Омелян. Мюнхен 1946. Стор. 22.
2. І. МІРЧУК. Вступ до філософії ч. II. Теорія пізнання або гносеологія. Накладом студентської філософічної Секції, ч. 2. На підставі викладів опрацювали П. Омелян та Е. Смалько. Мюнхен 1946. Стор. 83.
3. І. МІРЧУК. Напрявні української культури, Мюнхен 1946. Стор. 20.
4. М. АНДРУСЯК. Історія Козаччини, частина I—IV, Мюнхен 1946. Стор. 181.
5. Я. РУДНИЦЬКИЙ. Нарис української діалектології, Авгсбург 1946 (Накладом Української Студентської Громади в Авгсбурзі). Стор. 48.
6. В. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ. Кам'яна доба в Україні, Мюнхен 1947. Стор. 90.
7. Л. ОКІНШЕВИЧ. Лекції з історії українського права. Мюнхен 1947. Стор. 171.
8. Я. ПАДОХ. Історія Західньо-європейського права. Частина I: Історія німецького права. Мюнхен 1947. Стор. 220.
9. Ю. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ. Нарис карного процесу. Мюнхен 1947. Стор. 133.
10. М. ЧУВАТИЙ. Огляд історії державного права. Історія джерел та державного права. Записки за викладами на Тайнім Українським Університеті у Львові в рр. 1920—23. III видання. Ч. I. Мюнхен 1947. Стор. 88.
Ч. II. Мюнхен 1947. Стор. 175.
11. Ю. ШЕРЕХ. До генези називного речення. Мюнхен 1947. Стор. 50 + 16 німецького резюме = 66 стор.
12. К. ЛОСЬКИЙ. Римське право. Ч. I. Вступ до науки римського права. Скорочена редакція «Історії джерел римського права» К. Лоського (Київ—Відень 1921) з деякими змінами та доповненням проф. д-ра О. Баранова у співробітництві із асистентом д-ром В. Нестерчуком. Мюнхен 1947. Стор. 65.
13. О. БАРАНІВ. Римське право. Ч. I. Вступ до науки римського права. Зошит 3.: джерела права. Мюнхен 1948. Стор. 117.
14. К. КИСІЛЕВСЬКИЙ. Українська мова. Мюнхен 1948. Стор. 112 (на основі викладу: «Описова граматики української мови»).
15. П. КОВАЛІВ. Історія української мови. Мюнхен 1948. Стор. 136.
16. Л. ОКІНШЕВИЧ. Огляд історії філософії права. Ч. I. Мюнхен 1948. Стор. 130.
17. Я. РУДНИЦЬКИЙ. Лекції з порівняльної граматики слов'янських мов. Ч. I. Накладом Авгсбурзької Студентської Громади (із зазначенням, що це виклади УВУ). Авгсбург 1948. VI + 76.
18. Я. РУДНИЦЬКИЙ. Нарис граматики староцерковнослов'янської мови. Мюнхен 1948. Стор. 150.
19. Я. РУДНИЦЬКИЙ. Вступ до слов'янознавства. Мюнхен 1948. Стор. 80.
20. С. ТОМАШІВСЬКИЙ. Історія України. Старинні й середні віки. Мюнхен 1948. Стор. 134.
21. О. ЮРЧЕНКО. Чинне право в Україні. Нарис основних засад. Ч. I. Мюнхен 1948. Стор. 88.

(Продовження на 3-ій стор. обкладинки)

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
UKRAINISCHE FREIE UNIVERSITÄT

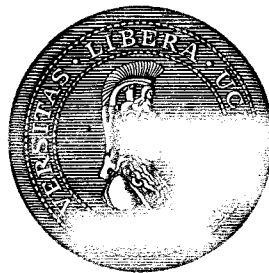
Серія: Скрипти ч. 40
Skriptenreihe № 40

Проф. д-р Степан Чорній

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ХХ СТОРІЧЧЯ

Prof. Dr. Stephen Chorney

GESCHICHTE DER UKRAINISCHEN
LITERATURSPRACHE DES XX JAHRHUNDERTS

diasporiana.org.ua

На правах рукопису

МЮНХЕН — 1975 — MÜNCHEN

П Е Р Е Д М О В А

Курс історії української мови ставить своїм завданням розкрити і всесторонньо наświetлити закони розвитку української мови як мови самобутньої нації. Мова є одним із важливих складників історичного духового прояву і культурного розвитку народу, а зокрема історія мови – одним із важливих чинників історичного розвитку нації в цілому, і тому кожна культурна людина, вивчаючи історію свого народу, повинна бути й всесторонньо ознайомена з історичним розвитком рідної мови.

Окреме значення має вивчення історії української мови для тих студентів, що присвячують себе філології, а зокрема для викладачів української мови. В цьому випадку докладне вивчення законів розвитку української мови є абсолютною konieczністю, бо викладання мови без знання її історії втрачає свою вартість, коли це не робить людина, що всесторонньо ознайомена з історією мови. Історія мови розв'язує багато мовних проблем зі сучасної мовної практики. Тому то вивчення історії мови є так важливе і тому я звернув особливу увагу на становище мовної політики в Україні.

Підготовляючи скрипт "Історія української мови ХХ століття" я вважав за потрібне якнайвиразніше підкреслити русифікаційну, виразно антинаукову, політику комуністичної партії в ділянці розвитку української мови, зокрема – у сфері наукової термінології, стилю та правопису. У зв'язку з цим наведено й докладно продискутовано найосновніші праці спрямовані проти українських науковців, як, наприклад, – А.Хвиля : "За більшовицьку пильність на фронті творення радянської культури", "На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті", "Викорінити, знищити націоналістичне жоріння на мовному фронті"; Н. Каганович : "Мовна теорія українського буржуазного націоналізму"; М. Фінкель : "Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння" та інші.

У скрипті студент знайде багато прикладів новоутворень з ділянки наукової термінології, що були узгляднені й затверджені Інститутом Наукової Мови, та почали появлятися друком у словнику української мови аж до моменту розгрому Інституту і його науковців-дослідників /1930-33 рр./ та запровадження офіційної режимової термінології, всеціло підпорядкованої російській науковій термінології. Скрипт ні в якому разі не претендує бути вичерпним посібником з ділянки історії української мови ХХ століття. В окремому засязі цей скрипт теж доповнює інші мовні скрипти УВУ,

• головно звертає увагу студента в однім конкретнім напрямку, роз-
криваючи актуальність загрози у мовній площині.

Скрипт видається кількістю п'ятьсот примірників.

Проф.д-р Степан Чорній

ЩО ТАКЕ МОВА?

Проф. Роман Смаль-Стоцький у своїй праці "Українська мова в Советській Україні" пише, що "визначний мовознавець А. Нореен стверджує, що засадничою прикметою мови є те, що **МОВА - це ЯВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ**". Це значить, що до мови треба щонайменше двох осіб; того, що говорить, і того, що слухає, сприймає, отже розуміє. Отже при мові маємо справу з живою високорозвиненою істотою А, як джерелом і надавцем якоїсь думки, й істотою Б, як сприймачем цієї думки.

Між А і Б виринає при говоренні **МОВНИЙ ЗВ'ЯЗОК** при допомозі мовних знаків. Отже, між двома відокремленими істотами А і Б з окремим і власним внутрішнім світом і життям настає виміна думок, - настає мовний зв'язок, при якому то одна істота, то друга чергуються, надаючи або сприймаючи думки.

Саме цей духовий **ЗВ'ЯЗОК** між однією свідомою істотою і свідомістю другої істоти, ця **ВИМІНА ДУМОК**, - **ЦЕ І Є КОНКРЕТНА МОВА**.

При якій допомозі постає цей мовний зв'язок обох сторін, якими засобами він здійснюється?

Цей мовний зв'язок постає за допомогою **МОВНИХ ЗНАКІВ**, що мають постійну й загальну прийнятну **СПРОМОЖНІСТЬ-СИЛУ ВИКЛИКАТИ** вже у слухача **ПОНЯТТЯ, УЯВЛЕННЯ, ІДЕЇ** /а не тільки почуття, тому-то музика стоїть поза ділянкою мови в ширшому значенні/.

Істота А мусить даний знак **ДОБРОВОЛІЛЬНО** надати другій істоті Б із виразним наміром: її про щось повідомити /тому то такі стихійні явища-знаки, коли хтось нехотючи почервоніється, чи засміється, або коли хворий стогне, чи плаче - теж стоять поза мовою/ - далі, та друга сторона, істота Б, мусить ^{збагнути} значення того знаку і **ЗРОЗУМІТИ ЙОГО**.

Отже, мова вважається мовою тоді, коли мовний зв'язок, те **ЗРОЗУМІННЯ ЗНАКУ СЛУХАЧЕМ УЖЕ НАСТУПИЛО**.

Коли ж зрозуміння це **НЕ НАСТУПИЛО**, тоді ті знаки і всі спроби мовного порозуміння стоять **УЖЕ ПОЗА ДІЛЯНКОЮ МОВИ**.

Наприклад: хтось заговорить до нас якоюсь мовою, якої ви не розумієте. Хоч тут і відбулася спроба викликати якимись знаками мовний зв'язок - мову, але тому, що ви не

знали значення тих знаків, спроба ця НЕ ВДАЛАСЯ.

Отже, нероздільною частиною кожного визначення поняття мови є ЗРОЗУМІННЯ МОВИ. Де зрозуміння мовних знаків нема, там немає мови.

Які ж роди мовних знаків ми знаємо? Яким шляхом мовні знаки доходять до свідомости людини?

Увесь зовнішній світ, що нас оточує, доходить до нашої свідомости через наші ЗМИСЛИ.

Скільки людина має змислів, стільки ж є й родів мовних знаків. Але смак і нюх не розвинулися в людини так, як, наприклад, у пса, і тільки змисл ДОТИКУ, ЗОРУ й СЛУХУ зв'язують наш внутрішній світ із світом зовнішнім.

Таким чином маємо мовні знаки:

- а. ЧУТТЯ ДОТИКУ.
- б. ЧУТТЯ ЗОРУ.
- в. ЧУТТЯ СЛУХУ.

Цим різним родам мовних знаків відповідають РІЗНІ РОДИ МОВ:

- а. **МОВА ДОТИКУ**, наприклад: без слова комусь потиснути руку на знак вітання, пестячи погладити рукою когось на знак примирення, або поцілувати когось серед відповідних обставин, - хоч ця ділянка мови в людини дуже обмежена.

І навпаки, надзвичайно розвинені в людини **МОВА ЗОРУ** й **МОВА СЛУХУ**.

- б. **МОВА ЗОРУ** сприймає мовні знаки **ОКОМ**; сюди належить:

1. **МІМІКА, ПЛЯСТИЧНІ РУХИ**: обернутися до когось плечима на знак погорди, склонити голову на знак поклону, помахати рукою на знак працання і т. д. Сюди належать рухи рук і голови: заперечувати й притакувати рухами голови, похитувати головою на знак співчуття, розкидати руки на знак привіту, складати руки до молитви на знак прохання, стукати пальцем до лоба на знак докору, класти палець на уста на знак бажання тиші й т. д.

Сюди треба зачислити й міміку м'язів обличчя: широко відкрити очі на знак здивування, морщити чоло на знак заклопотання, стягнути брови на знак гніву, прижмурити око на знак недовіря тощо.

Міміка супроводить людську мову, й у різних народів має різний ступінь розвитку. В англійців майже завмерла, в італійців, французів, жидів - надзвичайно жвава.

2. ЗОРОВА СИГНАЛІЗАЦІЯ за допомогою ПРЕДМЕТІВ, їх

руху, барви, форми й положення.

Наприклад: вивішені прапори на знак державного свята, до половини на знак жалоби, сигнали ракетами і прапорцями, залізничні сигнали дороговказів, дорожні сигнали світлові й таблиці, однострої /одяг священників, сестер-жалібниць, фраки, різних родів військ, медалі, відзнаки тощо.

3. Письмо і його три головні роди: ноти, ідеографія і письмо в вужчому розумінні.

в. **МОВА СЛУХУ**, що сприймає мовні знаки людським вухом.

Сюди належить:

1. **СЛУХОВА СИГНАЛІЗАЦІЯ** різними засобами /за винятком людських мовних органів /отже: стукати до дверей на знак, що хтось хоче ввійти, стукати об стіл на знак бажання порядку, сплески, привітальні вистріли гармат, сигнали свичиків на залізниці, на кораблях, на виробні, дзвінки трамваїв, домашній дзвінок, автомобілеві гудки, сурма в армії тощо.

2. **СЛУХОВІ ЗНАКИ**, що їх викликають живі істоти, а в першій мірі людина.

Залежно від ступня досконалости розрізняємо:

НЕАРТИКУЛЬОВАНІ ЗГУКИ - мовні знаки;

та **АРТИКУЛЬОВАНІ ЗВУКИ** - справжню мову.

Людська артикульована мова - це й є **МОВА** у вужчому значенні цього слова. Це є свідоме й намірене артикульовання мовних знаків, що їх сприймальна сторона розуміє, як знаки: **ІДЕЙ, ДУМОК, ПОНЯТЬ.**

Знаки людської мови - це наші **СЛОВА**, які ми в'яжемо в **РЕЧЕННЯ**. Людська мова і її слова мають свою історію, що сягає прастарих часів. Це в свою чергу ставить перед нами питання, як взагалі повстала людська мова.

Безсумнівними джерелами /але не виключними/ людської мови були: природні згуки, згуконаслідування та згукосимволізація рухів, що великим багатством інтер'єкцій зв'язують людську мову із згуками та шелестами всієї живої та мертвої природи.

В запасі кожної мови є також слова, що переходять від непам'ятних часів від роду в рід, що також мали в собі пояснення свого значення, але тепер уже втратили його і стали чистим сим-

волом-знаком, так, що тільки етимологія відкриває нам його первісне значення. Ці прастарі слова-знаки завчасом в дитинстві, ними повсякденно думаємо, і пам'ять зв'язує їх із значеннями в природну цілість.

Сучасна людина в добі шаленого розвитку техніки повсякчас оточена - як острів - мовою, яка дотиком, вухом, оком силкується вдертися до її свідомості /модерна реклама побудована саме для цієї мети/. Людська мова є частиною тієї мови в ширшому розумінні цього слова, - частиною надзвичайної ваги, з нею зв'язане і мистецтво поезії, театральне мистецтво, і наше думання, - вся наша культура й цивілізація.

ПОЧАТОК І РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Кожна мова розпадається на говори, а говори на підговори. Говори й підговори різняться між собою фонологічно й морфологічно. Якщо визначимо спільні прикмети говорів та підговорів даної мовної території рисками, то одержимо образ ізофонів та ізоглос, які в найрізніший спосіб взаємно перетинаються і вказують, що границі між говорами не гострі, а лагідні. Вони також вказують на осередки окремих говорів.

Що ж впливає на витвір говорів і підговорів?

Коли глянемо з літака вниз, то побачимо, що територія порізана річками, озерами, лісами, горами, степами, які без сумніву мали вплив на формування говірок у межах даної мови. Але не вони були вирішальними чинниками. Вирішальними чинниками були політичні, економічні, суспільні та релігійні умови на протязі віків.

Мовознавство стверджує, що навіть окремі міста, містечка, ба навіть села й окремі родини мають свої окремі говіркові прикмети. Бо ж усяка мова це перш за все явище СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ. На мову впливають посередні чинники, що на їх цілість складається клімат, будова землі, рослинний і звіриний світ даного краю, - які разом витворили певну географічну цілість країни й певну єдність народу, надаючи нові того народу своєрідного ритму.

/Див. Смаль-Стоцький Роман, Українська мова в советській Україні, НТШ, Нью-Йорк, стор. 10-11/.

В кожній мові є також станові підговірки в залежності від

СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ даного суспільства. Своєрідні підговіркові прикмети мають селяни, робітники /говіркові прикмети робітників залежні ще й від роду праці/, правники й канцеляристи, купці, моряки, вояки, мисливці та рибалки, учні та студенти, волоцюги та злодії, а на самому верху маємо мову поетів, письменників, журналістів, артистів.

Своєрідні мовні прикмети мають жінки. Вони говорять переважно дуже чистою мовою, вперто затримують прикмети підговорів, їх мова повна чуття й настрою з нахилом до перебільшування. Мова жінки голублива. З голубливою і пестливою мовою жінки зв'язана ^{МОВА} матерів, нянбок і дітей. І навпаки, мова чоловіків річева, грубовато холодна, вольова, - з цією мовою зв'язана лайка.

Помічаємо також різницю між мовою СТАРШОГО покоління даного народу /від п'ятдесятого до сімдесятого року/, і молодшого /від двадцятого до сорокового року життя/.

Життя мови підлягає двом основним законам.

1. Перший закон - це могутній гін до диференціації мови на говори, говірки й підговірки.

2. Другий закон протидіє першому й змагає до єдності, до витвору з підговірок - говірок, а з говірок - говорів і т. д.

Ці закони відповідають двом основним соціальним законам диференціації і єднання, - першому, що диференціює, розподіляє громаду на окремі групи, і другому, що об'єднує одиниці в групи, у громади та суспільство.

Таким чином у житті мови є безнастанний рух носіїв говірок та говорів. Ці говірки й говори з одного боку різничуються, а з другого - вирівнюють різниці, щоб мова стала засобом розуміння якнайширшої громади даного народу.

Але соціальним явищем є також факт, що деякі говірки, а то й говори, можуть завмерти, а їх місце можуть зайняти якісь суміжні говори. Бо і в мові, почавши від слова/слова і його форм/ далі серед синтаксичних груп - цілих фраз, і нарешті серед цілих говірок і говорів іде безупинна боротьба за існування. Тут впливають взаємно на себе не тільки говірка на говірку, говір на говір, але й одна мова на другу мову. Бо чим вище культурно стоїть якийсь народ, тим більше впливає він на менш культурні народи, випозичаючи йому свої слова та поняття.

В новій добі треба нам мати на увазі ще й ті випадки, коли народ - переможець свідомо накидує свою мову поневоленому народові, щоб його винародовити. Природна несвідома боротьба за існування стає тут свідомою плянвою боротьбою - наступом і обороною - між мовами.

Мовно-соціяльні досліди показують, що кожний народ, який говорить спільною мовою, складався і складається з двох верств суспільства, які перерізають її говірки й говори. Є це верства нижчої й вищої культури даної мовної громади - суспільства.

Ці верстви у своїм корені зв'язані не так із певним матеріяльним добробутом, як передовсім із духовими талантами одиниць. Отже маємо справу з верствою творчою у житті, що складається з енергійних, волевих, активних одиниць, і верствою пасивною, споживацькою.

Говір тієї вищої, культурної верстви якоїсь країни, що на її території утворюється культурний, політичний або церковний осередок краю, - той говір, що ним говорять і пишуть, поширюється і стає згодом ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ ВСЬОГО КРАЮ-НАРОДУ.

Ось у цьому процесі й є колиска всякої літературної мови нашої доби.

УКРАЇНСЬКА МОВА ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Під час воєнної завірюхи галичани й буковинці побували як полонені на Наддніпрянщині, а українці зі охідних земель, а навіть з Кубані та Зеленого Клину побували в Галичині та на Буковині. Обидві сторони пережили нове почуття національної спільноти.

Хоч московський загарбник у Галичині й Буковині під проводом Бобрінського розгромив українське життя, знищив школи й бібліотеки, але книжки цих бібліотек мандрували в руки вояків-українців.

До того треба взяти на увагу культурну працю таборів полонених Союзу Визволення України у Фрайштадті /в Австрії/, в Раштатті, Зальцведелі, Вецлярі, Гановерському Міндені /в Німеччині/.

У цих таборах позбирані були українці зі всіх губерній, з усіх колонізаційних теренів Росії.

Роками в цих таборах вони разом жили, працювали, говорили й писали по-українському, вчилися у народних школах і народних університетах предметів українознавства, влаштовували концерти. Всю цю працю вела інтелігенція з Наддніпрянщини разом із інтелігенцією Галичини й Буковини /народні вчителі, гімназійні професори, політичні діячі, священники, кооператори, інженери, лікарі і т. д.

Ці роки дали глибоке почуття національної спільноти, почуття спільної літературної мови, і з цим почуттям повернулися полонені по війні в Україну.

Серед подій ^{війни} розвалилася московсько-царська імперія і повставали до вільного державного життя поневолені народи, віджили їх гноблені літературні мови у всіх ділянках суспільного, культурного, економічного, політичного й наукового життя.

Широко розправили крила до вільного життя: білорусини, естонці, фінляндці, ~~кашуби~~ литовці, латиські, поляки, українці, козаки, кримські татари, кубанці, грузини, вірмени, азербайджанці, осетини, абхазці, таджики, туркестанці, ~~кашубські~~ та казанські татари. Всі ці народи та їх мови відживали. За одну ніч можна було їм уже писати без московської цензури, думати своєю рідною мовою, - за одну ніч буквально зник той постійний гніт осоружної державної російської мови - мови-гнобительки.

Усі ці народи мали змогу ясно відчутти, яке спустошення відіав у їх мовах довголітній систематичний гніт російської мови та культури з метою уніфікації московсько-царської імперії.

В літературах цих народів цілі ділянки недорозвинені. Їм бракує термінів у науці, в мистецтві, в літературі, в державно-адміністративному апараті, у війську та праві.

Наступає період гарячкової праці інтелігенції, що стояла на чолі визвольних рухів тих поневолених царською Росією народів.

За короткий час літературні мови поневолених народів виростають, збагачуються, охоплюють усе народно-господарське, культурне й політичне життя, скидаючи з себе весь російський намул.

Воля до політичної самостійності тих народів, до власної державності витворює осередки-столиці, парламентарне й політичне життя, пресу, шкільництво, тобто ті чинники, що протягом кількох місяців витворюють із окремих недорозвинених під російським пануванням мов поневолених народів - цілком розвинені

літературні мови відроджених народів і держав.

У цій праці відіграли велику роль мовознавці тих мов, що ще в тяжких роках царату заготовили були у своїх працях граматичні рамки та словники тих мов, що опрацювали були весь їх діалектичний матеріал, - а тепер невсипушою працею заготовили в короткому часі словесний матеріал для термінологічного запотребування вільного вже народу, у власній самостійній державі.

Проголошення Української Народньої Республіки не тільки скинуло московські пута з українського народу, але й зробило українську мову ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ УКРАЇНИ.

ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДО ЦЬОГО ПЕРІОДУ

Наприкінці XIX і на початку XX ст. на всю Україну першим підручником була "Руска граматика" С. Смаль-Стоцького й Ф. Гартнера - видана 1893 р. у Львові, як офіційно-обов'язковий посібник для галицько-буковинських шкіл. У 1907 р. вона була перевидана.

На Закарпатті 1901 р. була видана своя граматика "Грамматика угро-руського язика для народних школь" А. Волошина, написана на базі місцевих говірок але "етимологічним" правомисом; 1907 р. вона була перевидана.

Першою Наддніпрянською граматикою укр. мови була "Коротка граматика української мови" Петра Залозного, видана 1906 р. й перевидана 1912 р. /частина перша фонетика й морфологія/, а її друга частина /синтаксис/ була видана аж 1913 р.

Року 1907, вийшла "Українська граматика" Є. Тимченка. Це була найповніша граматика української мови на той час.

1907 р. розпочато видання посібника "Украинская грамматика" А. Кримського, але вона була надрукована тільки частково, бо решта рукопису загинуло у московській друкарні під час революційних заворушень у 1905 р.

У 1907 р. появилася теж "Коротка граматика української мови" Гр. Шерстюка /перша частина видана в Полтаві 1907 р., а перевидана 1912 р. в Києві. Другу частину видано 1909 р. в Києві.

Року 1914 вийшла частина перша /"етимологія"/ і частина друга /"синтаксис"/ "Граматики української мови" І. Нечуя-Ле-

вицького.

Чимале інформативно-наукове значення мала видатна на той час діалектологічна праця І. Зілінського "Проба упорядкування українських говорів", що була надрукована в "Записках" НТШ, т. СХVІІІ, 1914 р.

СЛОВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДО ЦЬОГО ПЕРІОДУ

В українській лексикографії цього періоду епохальною появою був "Словарь української мови" Б. Грінченка, виданий 1907-1909 рр.

Відомий теж "Українсько-російський словник" В. Дубровського, виданий у Києві 1909 р. і перевиданий 1914 р.

Десь незабаром після революції 1905 р. В. Доманицький склав "Словарик, пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів".

У цьому періоді відомий теж "Словар чужомовних слів" Зенона Кузелі /видання 1909 р./.

У Вінніпезі /Канада/ вийшов "Англійсько-український словарець", що його "зладив" М. П. Ясенівський, а видав Ф. Доячек, видавець газети "Канадійський фермер".

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА В УКРАЇНСЬКІЙ САМОСТІЙНІЙ ДЕРЖАВІ

На самому початку революції 1917 р. на українських землях бувшої царської імперії, в Києві була створена Українська Центральна Рада, яка через рік, 22 січня 1918 р. проголосила Українську самостійну державу.

У Галичині й Буковині проголошено українську державність 1-го листопада 1918 р.

Скрізь, у всіх ділянках суспільно-громадського, наукового, та, розуміється, політично-державного життя українська мова стала мовою державною.

22-го січня 1919 р. наступило об'єднання Західно-Української Народної Республіки /ЗУНР/ з Українською Народньою Республікою /УНР/.

У першій відозві Української Центральної Ради з 22-го березня 1917 р. були такі вимоги:

"А в найближчій часі права на заведення рідної мови по

всіх школах, од нижчих до вищих, по судах і по урядових інституціях. З таким же спокоєм, але рішуче домагайся, Народе, того ж права для української мови від пастирів церкви, земств і всіх неурядових інституцій на Україні".¹

Детальніше розроблено справу українського шкільництва на Україні в постановах I та II всеукраїнських учительських з'їздів, що відбулися в Києві - перший 5-6 квітня, другий 10-12 серпня 1917 р.

У постановах I з'їзду були окремі вимоги щодо "нижчої", окремі щодо "середньої" і окремі щодо "вищої" школи.

У справі "нижчої школи" заплановано створення Українського товариства шкільної освіти з філіями по всій Україні, перегляд і складання нових підручників, негайну українізацію "однокласових початкових шкіл" /але "вищі початкові школи повинно українізувати поволі, відповідно вимогам педагогічного такту..."/

У розділі про середні школи сказано, що "Українські середні школи треба заснувати в найближчому часі", в першу чергу - гімназії /нові гімназії засновувати по великих містах, де людність зросійщена, і по селах з численною людністю"/ в тих містах, де людність українська, українізувати гімназії існуючі"; професійні школи одкривати по змосі". "Але навчання української мови, літератури та історії по всіх середніх школах повинно бути обов'язковим".

"В тих середніх школах, де діти українських батьків складають більшість, українізацію треба здійснювати ступнево, але через два роки треба перевести викладання цілком на українську мову". "Де українських дітей менше, відкривати паралельні класи".²

Ухвалено також подбати про те, щоб українських учителів, що працювали до того в "Великоросії", повернути на Україну.

У справі українізації вищої школи з'їзд звернувся з закликом до тих професорів, що володіли українською мовою, щоб вони "зараз же переходили на українську мову або принаймні відкривали паралельні курси на українській мові".

Крім чотирьох катедр українознавства, що вже були дозволені

¹ Див. Дорошенко, Д., "Історія України", т. I, стор. 43, а також Чапленко, В., "Історія української літературної мови", Нью-Йорк, 1970, стор. 271.

² Чапленко, В., стор. 271.

в вищих школах - історії, літератури, мови та права, з'їзд домагався ще катедри історії української етнографії з оглядом народної творчості та історії української "штуки".

З'їзд також вітав "Замір українського наукового товариства заходитися біля створення Української академії наук" як неминуче потрібного органу для розвитку українознавства і взагалі науки на українській мові".

Зазначено також потребу реорганізації публічних бібліотек так, щоб у них центральне місце дано українській літературі і українознавству про збирання архівних матеріалів та предметів української старовини.

Другий учительський з'їзд підтвердив постанови першого, додавши потребу відкриття по всіх селах "просвіт", відкриття українського народного університету в Києві тощо.

"Просвіти", як осередки української культурної роботи мали велике значення на той час, а подекуди вони відкривали навіть школи, як от київська "Просвіта", що відкрила в Києві першу українську гімназію /в березні 1917 р. /.

Військові з'їзди вимагали українізації армії /вилучення українців в окремі формації, з українською мовою в них /.

Не обминули цієї пекучої справи й селянські з'їзди. Ось який наказ дала київська губерніяльна селянська спілка своїм депутатам на всеукраїнський селянський з'їзд /11-й пункт наказу/:

"Необхідно, щоб уся просвіта для українського народу - від низької до вищої - велась українською мовою... щоб слово Боже на Україні в церквах читалось на українській мові".¹

Про українізацію церкви було у постановах III військового з'їзду /жовтень 1917 р./ . "З'їзд визнає необхідним, щоб у вільній демократичній Українській Республіці була вільна автокефальна православна церква, незалежна від держави в своїм внутрішнім ладу, з соборним уставом, і щоб служба відбувалася

¹ За Чапленком, В., "Історія української літературної мови", Нью-Йорк, 1970, стор. 272., Див. також працю П. Христюка "Замітки й матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.", т. I, стор. 43.

на Україні в українській мові".¹

Першою державно - політичною акцією щодо українізації була доповідна записка делегації Української Центральної Ради на чолі з В. Винниченком, подана Тимчасовому урядові. У пункті 7-ому цієї записки сказано: "Відповідальні посади як цивільної, так і духовної адміністрації необхідно обсаджувати особами, які користуються довір'ям населення, володіють його мовою і знайомі з його побутом".²

Другим таким актом була декларація першого уряду України - Генерального Секретаріату Української Центральної Ради. У цій декларації сказано: "В справі народної освіти Секретаріат має на меті насамперед з'єднати в своїх руках все керування шкільною освітою, а саме: догляд за переведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників".³

ЖАНРИ Й МОВОСТИЛІ

З моментом, коли українська літературна мова одержала функцію всеосяжного засобу національно-культурного й державного життя українського народу, застосування її в усіх жанрах культурного мововжитку було рівнозначне з піднесенням її суспільно-морального авторитету та з вибавленням мовостилевого тавра мови "мужицької", "хлопської", "вульгарної", "грубої". Цієї мови вживала тепер державна влада як засобу взаємлення /спілкування/ з населенням, цією мовою були писані накази державної влади, була це мова публічних промов, мова загальнообов'язкових законів, мова шкільної освіти, церковних відправ /на Наддніпрянщині/.

Українська мова стала великою несподіванкою для великої частини населення України, навіть для самих українців.

Тому вороги української мови на Наддніпрянщині й Кубані закидали:

- а/ непорядкованість правопису й граматики укр. мови;
- б/ недостатність лексико-термінологічних ресурсів;

---

1 Чапленко, В., стор. 272., Див. також Христюк, т. I, стор.48.

2. Там же, стор. 272.

3. Там же.

в/ мовно-стилеву "незграбність", "грубість".¹

З метою дескредитації вороги вигадували різні анекдотичні вислови, глузливі фрази типу:

"самопер попер до мордописця";

"залізяку на пузяку геп!";

"заведення для стрижіння волосіння й гоління бородіння;

"голодранці всіх міст до купи!", а не "пролетарі всіх країн єднайтесь!"²

Цей засіб у ворожих руках був найдошкульніший, бо був розрахований на емоції, на "моральні" знецінювання української мови. Прийшлося не тільки спростовувати й роз'яснювати науковими доказами рівноцінності української мови з іншими культурними мовами, а прийшлося творити на практиці всіх можливих жанрів та мовостилів у культурному мововжитку.

Найвиразніше позначились ті мовні жанри, що були безпосередньо пов'язані з діяльністю органів державної влади:

1. жанри офіційно-публіцистичні;

2. юридично-канцелярські;

3. військові - з усіма їх мовостилевими /тих жанрів/ відтінками.

Треба підкреслити, що й труднощі тут були найбільші, бо це були жанри найменш розроблені, ба й безпрецедентні в історії властивої української літературної мови, оскільки вона до цього періоду ніколи в таких функціях не була вживана /особливо на українських землях колишньої Російської імперії/.

У галицько-буковинських текстах цих жанрів була раніш вироблена /через часткове вживання української мови в канцеляриях Галичини й Буковини/ суспільно-адміністративна термінологія та готові штампи канцелярсько-ділової мови, як це й повинно бути в цих жанрах. Треба підкреслити, що це були ті мовні ресурси української літературної мови, що "рятували" її напочатку в Українській Народній Республіці. Про це свідчать галицизми в універсалах Української Центральної Ради, в гетьманських до-

¹ Чапленко, стор. 339.

² Там же, стор. 340.. Див. також, Приходько, "В оборону української мови", Катеринослав, 1918 р., стор 4.

кументах, тексті договору України з Почвірним Союзом /Німеччина, Австрія й їхні спільниці/.

Галицько-буковинські тексти створювали досвідчені канцелярські працівники, адвокати, парламентарні послы, тобто люди, що й раніше користувались українською мовою в суспільно-політичній роботі.

Для Наддніпрянщини ранні зразки канцелярсько-ділової мови зафіксував у своєму "Практичному курсі" С. Шульгин. У цих текстах передусім є галицизми /наприклад у протоколі державної варты /поліції /:

"біжучого року", "ухвалив", є російська форма активного дієприкметника "нижчепідписавшихся", "належучого їм майна".¹

Найяскравіші зразки офіційно-публіцистичної мови, жанру мови політичних відозв, закликів, тощо, створено на Наддніпрянській Україні, де була та революційна атмосфера, що найбільш сприяла появі таких текстів. Та й творили ці тексти не канцеляристи та адвокати, а публіцисти та письменники.

Для прикладу проілюструємо окремі місця з відозви Українозкої Центральної Ради з 22. III. 1917 року:

"До українського народу".

"Народе Український! Впали впали вікові пута. Прийшла воля всьому пригніченому людові, всім поневоленим націям Росії. Настав час і твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя після більш як двохсотлітнього сну. Уперше, Український тридцятиміліонний народе, Ти будеш мати змогу сам за себе сказати, хто Ти і як хочеш жити... З цього часу в дружній сем'ї вільних народів могутньою рукою зачнеш собі сам кращу долю кувати".²

Стиль тут урочистий, створений:

- а. інверсійністю побудови речення /"Народе Український!
- б. засобами поетичної мови, з ремінісценціями з дореволюційної поезії /впали вікові пута" "відгук Франкового "розпадуться пута віковії", а крім того, - "двохсотлітній сон", "долю кувати", "дружня сем'я... народів" тощо.

¹ Шульгин, С., "Практичний курс", стор. 36.

² За "Історією України" Д. Дорошенка, т. I, стор. 43.

Можливо, що на цей мовостиль мав вплив С. Єфремов, бо в цьому мовостилі є щось таке, що було в революційних брошурах Української радикальної партії 900-х років, що їх він писав.

Ще більше ми бачимо поетичну мову й урочистий мовостиль у першому універсалі Української Центральної Ради. Тут позна-
чився мовостиль В. Винниченка, що був автором, як він сам про
це пише,¹ усіх чотирьох універсалів.

У цьому мовостилі маємо, сказати б, романтичну патетику,
короткі "винниченківські" речення.

"Треба сил для того. Треба дужих сміливих рук. Треба вели-
кої народної праці".

Але й тут, мабуть, брали участь у редагуванні цього тексту
й інші автори й той таки С. Єфремов, від якого, мабуть, похо-
дить і відродження слова "універсал", і вислів у заголовку
"На Україні й поза Україною сущого", і дуже вдала формула має-
статичности - множина при однині збірного тіла (pluralis maie-
staticus):

"Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну
Раду, на сторожі прав і вольностей".²

Це саме можна знайти в листуванні Богдана Хмельницького,
отже, можна думати, що цю конструкцію звідти й позичено.³

Є в цьому тексті й такий чудовий зворот, як от: "І ми, Укра-
їнська Центральна Рада, вволили волю свого народу", а також
прислівникова конструкція "Сказавши так, вони вибрали з-поміж
себе нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам..."

Навіть такий деталь продумано:

"Ухвалено: Київ, року 1917, місяця червня /іюня/ числа
10 /інверсійна побудова/.

Ця мовостилева якість відсутня уже в другому універсалі, з
його структурно гіршою мовою. /Тут нема вже урочистої інвер-
сійности, напр.: "Громадяни української землі!"/.

Те саме характерне й у третьому універсалі. І тільки в чет-
вертому є знов дещо від мовостилю першого універсалу, але в ос-
новному тут уже суто діловий текст, в якому проголошено самос-

¹ Винниченко, В., "Відродження нації", т. I, Київ-Відень, 1920,
стор. 248.

² Там же, стор. 219.

³ Див. Єдлінська, І.Я., "Питання історичного синтаксису укра-
їнської мови", Київ, 1961, стор. 24.

тійність України й накреслено програму дії Української Центральної Ради.

Такого ж "ділового" характеру /мовостиль/ були й різні відозви та постанови Директорії та її уряду.

Гетьманські документи відрізняються від усіх офіційних текстів. Видно, що писали їх люди без українського мовного чуття, а тому й у мовостилі наявні примітивізм, невідповідний для урочистих документів /"Грамоти", "Законів"/. Сама назва "Грамота" в порівнянні з "універсалом" знижує стиль документа. А в "Законах ..." є такий чудернацький вислів, як "отаман ради міністрів" або "отаман-міністр", "гетьман-воєвода української армії і фльоти". Але В. Чапленко, наприклад, вважає, що назва поліції-"державна варта" була вдала.

МОВОСТИЛІ В ЛІТЕРАТУРІ

Розглядаючи мовостилі літературних творів, то тут справді констатуємо тенденцію стилізування під "мову богів", як висловився С. Єфремов. В поезії українських символістів бачимо використання церковнослов'янізмів. Передумовою до цього була тенденція символістів писати мовою небуденною, піднесеною, а такими елементами в мові поезії, на їх думку, могли бути церковнослов'янізми. У П. Тичини, наприклад, зустрічаємо такі слова, як "янгол", "молитва", "Господь іде", "Голуб-дух", "Мадонна", "хітон", "грезет із риз", "псалми", "дзвони", "благовісні руки", ба навіть такий цілий вислів, як "взоріли бяху зорі".

У Я. Савченка "Христос отаву косить", О. Слісаренка - "св. Зосим і Савватій", "Злий Дух", у Д. Загула взагалі багато від "містичної термінології": "Нірвана", "едеми", "фантими" тощо.

Оскільки символізм був неоромантизмом, то й у мовостилі цих поетів було багато від романтичних мовостилів. Поети-символісти дали нові явища в українському поетичному стилі. Особливо яскраві й нечувані до того в українській поезії осяги дав Павло Тичина в таких своїх перлинах, як "Золотий гомін" /мовостиль "піднесеного історизму"/, "Скорбна мати" /церковний мовостиль/, "Плуг" /"апокаліптичний мовостиль"/.

Великі були досягнення й у техніці віршування, а це теж досягнення в культурі мови.

"І ще одна характерна риса останніх літ, - писав тоді С. Єфремов про цю поезію: - замилювання до форми. Є тут чимало по-

зитивного, тяга до певної культури, бажання вмити й причесати свою музу, а не пускати її між люди розхристаною й простоволо- сою. Може вперше українська поезія масою /підкр. В. Чаплєнка/ вступила на той шлях, на якому попереду лиш одиниці красувалися, справжні майстри слова, що швидше відчували, аніж були свідомі його краси. Наймолодша генерація дала дійсно високі й гарні зразки формального досягнення, надто в техніці віршування. Всякі вишукані звукові ефекти, алітерації й асонанси, вигадливий мінливий ритм, вільний вірш, новотвори в мові - усе те, що в старшій нашій поезії лиш випадком проривалося, під впли- вом дійсно відчуті психічної потреби, робиться тепер звичай- ним знаряддям поета".¹

Новотвори, що їх згадує С. Єфремов, - це були "індивідуально- поетичні", мовостилеві витвори, які не переходили до загального вжитку як терміни, і вони були особливо своєрідні, як наприклад, у П. Тичини /"яблуневоцвітно", "дзвонні звуки", "муза неомузе- на", "розпрозорились озера", "обезхмарте!" тощо/.

УКРАЇНСЬКА ГРАФІКА Й ПРАВОПИС

У період становлення української державности українська гра- фіка й правопис були в стані непорядкованости й чималих гра- фічно-правописних розбіжностей поміж окремими землями. В Гали- чині й Буковині додержувались офіційного правопису, зафіксове- ного в "Рускій граматиці" С. Смаль-Стоцького й Ф. Гартнера. На Наддніпрянщині вживали грінченківського варіанту "кулішівки", тобто правопису, що його Грінченко застосував у своєму слов- нику. Але не всі притримувались і "грінченківки", а кожен автор і кожне видавництво писали, як заманеться. На західних землях не вживали апострофа, а на східних уживали. Галичани додержувались вживання "г", а наддніпрянці часом його вживали, а часом не вживали. Ті видавництва, що пробували застосувати "драгоманівку", вживали ще й латинського "j" /йота/, - напр. в-во "Вернигора".

¹ Єфремов, С., "Історія українського письменства", т. ІІ, Київ-Ляйпціг, 1919, стор. 342.

Але, як підкреслює В. Чапленко, загострено-національна скерованість українського культурного життя призводила до посиленої "українізації" й у царині графіки та правопису. Проти цього не встояла навіть така твердиня "етимології", як Греко-католицька церква в Галичині, і з 1 січня 1919 р. станиславівський єпископ Хомишин запровадив у метрикальні книги українську мову та допустив уживання "фонетики".¹

Коли говорити про правопис, то треба підкреслити, що була виразна тенденція відштовхнутись від галицького правопису. Здається, що один тільки Є. Тимченко у своїй перевиданій 1918 р. "Українській граматиці" залишив правопис загально уживаний у Галичині й на Буковині. Але Огієнко Іван, наприклад, у своїй перевиданій дореволюційній брошурі "Рідна мова в українській школі" якнайрішучіше висловився проти галицького правопису. "Не змовчу, - пише він, - що в нас помітно великий нахил завести до себе мудрого/??/ правопису Галичини. Я повинен голосно застерегти, що той правопис стане камінем на дорозі широкої освіти і культури, стане в нашій школі справжнім українським Молохом-дітожером, і тоді наші діти, замість навчатися рідної мови, баламутитимуть тямки, забиватимуть собі памороки двома крапками та блукатимуть з отим приблудним "ся".¹

Огієнко домігся, що на протязі цього періоду створено "наддніпрянський" правопис, що був виданий під назвою "Головніші правила українського правопису". У своїй пізнішій виданій уже на еміграції праці "Історія української літературної мови" І. Огієнко називає цей правопис "правописною системою І. Огієнка", і цього ніхто не може заперечити, бо, як підкреслює В. Чапленко, він справді вклав у цей правопис найбільше праці: уклав його проєкт, брав участь у засіданнях правописних комісій і затвердив його як міністр освіти.

Проф. І. Огієнко називає цей правопис "першою закінченою системою нашого правопису"/стор. 317/, але це не зовсім так. Правопис С. Смаль-Стоцького теж був певною системою, зафіксованою багато раніш і в "Рускій граматиці", і в "Правописних правилах" 1904 р. І коли ми розглядаємо український культурний процес як

¹ Чапленко, В., стор. 351.

² Там же, стор. 352.

єдиний, то цього ми не можемо забувати, тим більше, що той галицько-буковинський правопис був уживаний і на Наддніпрянщині, наприклад у виданнях М. Грушевського в Києві після 1905 року.

В основних своїх правилах правописна система І. Огієнка базувалась, з одного боку, на східноукраїнській діалектній основі, а з другого - на російській правописній традиції, особливо в написаннях чужомовних слів.¹

Першою "базою" можна пояснити 1. написання частки "ся" разом з дієсловом, бо в наддніпрянських говірках ця частка нерухома.

2. "ь" у прикметникових наростках -ськ-, -цьк-; 3. вилучення "ь" з написань типу "сьвіт", бо в наддніпрянській вимові тут немає такої значної палятілізації, як у галицькій; 4. написання "і" /а не "ї"/ на місці давніх "ѣ" та "е"; 5. подвоєння приголосних у формах типу "зілля"; 6. писати треба "людей", а не "людий" тощо.

Другою "базою" пояснюється 1. відкинення передачі всякого чужомовного "g" через "г" /"педагог" - не "педагог"/; 2. різна передача чужомовного "l" - то через тверде "л" "філологія", то через м'яке - /"канцелярія"/; 3. передача чужомовних "ц" через "ю" /а не через "і", як у галичан: "Мюнхен", не "Мінхен".

Слушно затримано в цьому правописі написання чужомовних двозвуків, бо це усувало роззів, невластивий українській мові, як і взагалі слов'янській: "ав" /"авдиторія"/. Так само треба писати "я" у формах типу "соціяльний", а не "соціальний".

Складною була справа написання "і" чи "и" після приголосних у чужомовних словах. В історії українського правопису цю проблему вперше пробував розв'язати С. Смаль-Стоцький, запроваджуючи написання "и" після зубних "д", "т", "з", "ц", "ж", "ш" й "р" на тій підставі, що, мовляв, в українській мові приголосні перед "і" ствердли. Хибною цього обґрунтування було те, що він цей фонетичний закон застосував не до всіх приголосних, а тільки до зубних та "р". Тому наддніпрянці писали "и" й після інших приголосних, наприклад, після "г" в основі "педагогічний."

¹ Чапленко, В. стор. 353.

Питання про апостроф на той час було дуже гостре. Проти нього були галицькі мовознавці /В. Сімович/, дарма, що апостроф вперше запровадив галичанин Є. Желехівський. Крім галичан, і дехто з наддніпрянців вагались, чи його вживати. Апострофа не визнавав Є. Тимченко та його учениця Олена Курило в /"Початковій граматиці української мови", видання 1918 р., в "Курсі українського правопису", Київ, 1919 р./.

Незалежно від різних поглядів, упорядники затвердили вживання апострофа, потрібного і східним, і західним українцям.

У деяких питаннях правопис І. Огієнка залишив двоякість написань, наприклад: "писарь" і "писар", "іспит", але "инший" /ознака - "і" перед "н"/.

"Головніші правила" ще раз переглянула Українська академія наук і затвердила їх на спільному зібранні в 1919-20 роках під назвою "Найголовніші правила українського правопису, ухвалені спільним зібранням Академії наук".¹

РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Недовго український народ втішався волею й самостійністю. Москва знов поневолила Україну, Білорусь, Карелію, Естонію, Латвію, Дон, Кубань, Грузію, Вірменію, Азербайджан, Туркестан, землі кримських татар, Ідель-Урал, землі казанських татар та народи Сибіру.

Так Москва ділом здійснила гасло : "самоопределение вплоть до отделения", яким задурманила була голови легковірним комуністам окремих народів. І величезна еміграція поневолених народів поїхала на захід і південь Європи.

Виїхав на еміграцію також і законний уряд Української Народної Республіки разом із армією й великою частиною українського громадянства. Український народ потерпів таке нещастя, яке спало було на поляків у 1831 році після невдалого Листопадового повстання.

Московські війська зайняли Україну, яку Москва зробила

¹ Чапленко, В. стор. 355.

чинником своєї імперіялістичної політики під лицемірною назвою "Української Радянської Соціалістичної Республіки", повертаючи Україну знову у свою колонію.

Для українських комуністів повстало питання, який має бути далі національно-культурний розвиток на Україні? У відповідь на це Москва створила т. зв. "Лебедівську теорію" двох культур. А саме: На Україні міська культура має російська, сільська - українська. Отже: пролетаріят має міську культуру - культуру російську. Майбутнє належить до пролетаріату як "авангарду світової революції", тобто майбутнє належить до пролетарської культури з міською російською культурою й мовою. Тому саме життя приведе до того, що українська культура ввіллється в російську, що сільська культура об'єднається з пролетарською в єдину культуру, а саме в російську.

Щойно на XII з'їзді комуністичної партії Ленін частинно відкинув цю теорію під тиском українських комуністів. Відгомін боротьби українських комуністів проти Москви віддзеркалений у брошурі М. Скрипника: "До теорії боротьби двох культур", Держвидав, 1926 р. /видано у двох тисячах примірників/.

М. Скрипник влучно порівнює тодішні українсько-російські взаємини до боротьби чеських робітників у старому соціалістичному русі проти німецьких робітників. Провідники німецького пролетаріату в Чехії в 1870 р. "признавали" потребу братерського єднання народів, але не признавали права чеського народу на його власний розвиток.

Після XII з'їзду комуністичної партії почалася так звана **УКРАЇНІЗАЦІЯ**. Український народ у своїй власній Соціалістичній державі, на своїй власній землі одержує дозвіл від Москви розвивати свою культуру, говорити й писати по-українському. Чи не лицемірство?!

Чому Москва пішла на уступки українським комуністам?

По-перше, що в той час на Україні ще скрізь палали повстання і становище Москви в Україні було хитке.

По-друге - комуністична Москва була ще під загрозою Франції та її союзників, а на еміграції стояли готові до дії кадри українського війська разом із національним урядом.

"Українізація" - це був звичайний тактичний маневр Москви для заспокоєння української стихії на Україні, для спричинення зміновіхівства серед української еміграції та для провокації українців у Галичині, на Буковині й на Закарпатті. "Українізація" мала здобути їх симпатію і цим унеможливити поєднання всіх українських сил в один могутній фронт проти московської окупації на Україні.

Тактика Москви дозволила бавитися українцям в "українізацію", а за той час Москва проводила те, що в державно-політичному житті важливе: правну уніфікацію нової Росії.

І так, 7 липня 1922 р. УРСР входить у склад СРСР, як "незалежна" й договірна республіка.

10 травня 1925 р. затверджено конституцію УРСР на зазначених підставах.

25 травня 1927 р. затверджено "положення о бюджетних правах союзу ССРСР і союзних республік" і скасовано остаточно фінансову автономію України.

15 грудня 1928 р. затверджено новий земельний кодекс для ВСЬОГО ССРСР.

3 листопада 1929 р. затверджено "нові форми управління промисленності", - запроваджено всеюзні трести і скасовано автономію українських трестів.

Дальше, 8 грудня 1929 р. постанова президії ЦВК ССРСР про утворення всесоюзного наркомзему ССРСР, - скасовано самостійність наркомзему УРСР.

11 січня 1930 р. проведено реформу української сільськогосподарської та кредитової кооперації, що підпорядковує їх усесоюзному союзів союзів, і касує їх самостійність.

8 лютого 1930 р. скасовано постійне представництво УРСР при уряді ССРСР.

15 червня 1930 р. скасовано центральне статистичне управління УРСР.

30 червня 1930 р. з загально-союзного наркомату шляхів виділено другий усесоюзний наркомат водного транспорту; отже рада народних комісарів УРСР збільшилася ще на одного уповноваженого Москви.

Коло 1930 р. Москва вже могла взятися отверто до української літератури, науки, Української Академії Наук, а в закордонно-політичному розумінні вона так скріпла, що розпочала тотальну плянову русифікацію всіх поневолених народів, а зокрема України й Білоруси.

Ще в 1921 р. становище провідників московських комуністів щодо української мови збіглося в основі цілком із становищем царського уряду. Для царату українська мова була революцією, для російських комуністів - контрреволюцією.

Сам голова "українського уряду" Раковський у "Комуністі" з 1921 р. пише:

"...українські меншевики і есери жадають признання української мови в державних установах. Признання української мови по урядах, як мови урядової, могло би означати панування української буржуазії і куркульства!".

В "Известиях" у статті "Безнадежное дело" він доводив, що українського народу немає з етнографічного й економічного погляду, а Україну вигадала українська інтелігенція!

В газеті "Комсомолия" ч. 3, якийсь Машбец Веров просто пише:

"Каждый язык образует много наречий - так называемых диалектов, на которых говорят разные слои населения, разные социальные группы, и которые распространены также в различных географических областях. Различные географические области, например Сибирь, Донская область, Украина образовали свои местные наречия со своими специальными словами!"

В "Жизн-і Искусства" ч. 24 пишеться ясно: "украинский язык, говоря мягко, не вполне пригоден для оперных постановок".

Журнал "Культурная Революция", видання ВЦРПС, за листопад 1928 р., у п'єсі "Новый Кузнецкий" А. Арбатова містить такий характеристичний образок: якийсь робітник співає "Рече та стогне Дніпр широкий" і закінчує свою арію на "настоящем русском языке": "Вот у хохлов язык моржовый!"

Максим Горький висловився був проти перекладу своїх творів на українську мову. "...Мне кажется, что перевод этой повести на украинское наречие тоже ненужен. Меня очень удивляет тот факт, что люди, ставя перед собой одну и ту же цель, не только утверждают различие наречий - стремятся сделать наречие "языком" - но еще и угнетают великоросов, которые очутились меньшинством в области данного наречия..."¹ /7. V. 1926/.

Російський пролетарський письменник, автор славнозвісного "Цементу" - Федор Гладков, перебуваючи в комуні "Авангард" на Запоріжжі, як повідомляє журнал "Плуг" і газета "Вісті", ось як поучав український пролетаріят:

"Зачем возрождать допетровскую эпоху, зачем гальванизировать

¹ Смаль-Стоцький, Роман, "Українська мова в Советській Україні", НТШ, Нью-Йорк, 1969, стор. 47.

український язвїк, которїй покрьїлсь уже прахом. Все это только тормозит развитие социалистического строительства... Украинские писатели хотят конкурировать с рускими писателями, а вьїходит только обезьяничают"... /Безлїч матерїялїв щодо проявїв московського великодержавного шовїнізму та проти українських настроїв маємо у Б. Коваленка: "Пролетарська лїтература СРСР у боротьбї за ленїнське національне культурне будївництво", "Червоний Шлях", 1932, ч. 3./.

Фактїв є дуже багато. Але вже навїть цих кїлька наведених цитат показують, як російські "пролетарські " письменники, журналісти, професори, артисти - всї дружньо проповідують ідею "єдїнонеделїмства" так широ та завзято, що могли б їм позаздрити царсько-московські україножери.

Е. Гїрчак у своїй працї "Завдання національного культурного будївництва" /1929/ пише /стор. 33-35/:

"Адже ж не секрет, що в усїх становищах, під час роботи переважна бїльшість службовцїв розмовляє по-росїйському. Бїльшість лекцїй проходить російською мовою".

"Вїстї" ч. 121, 23 травня 1930 р. пишуть:

"На Марїюпільщинї українською мовою володїє 0.7%, на Глухівщинї 2%, на Полтавщинї 7.5% службовцїв. В установах спостерїгається неприпустиме явище: службовцї, що добре знають українську мову, УНИКАЮТЬ її вживати".

Робїтнича газета "Пролетар" ч. 222, з 27 вересня 1930 р. подає, що заводська газета "Домна" друкує заголовки українською мовою, а статтї під ними - російською".

"Вїстї" ч. 166, з 20 липня 1930 р. пишуть:

"Робїтники вимагали організувати українські драмгуртки, але завїдуучї клубами не дозволили. Клубнї бїбліотеки ухиляються від української книжки".

"Вісті" ч. 2, з 3 січня 1930 р. добре змальовують стан так званої українізації:

"По всіх 36 великих і малих шахтах Краснолуцького Райкому Гірників на Луганщині українізація переводиться лише на папері. На конференціях і з'їздах дуже урочисто проголошуються промови про українізацію, а на практиці Профсоюзні бюрократи з обуренням скаржаться: "Кого ж тут на Донбасі українізувати, коли всі робітники у нас російські?"

"Профсоюзні чинуші не хочуть рахуватися з тим фактом, що з 29.513 гірників району нараховується 57% українців. Через недбайливе наплювательське відношення Профсоюзних робітників до справи українізації, на шахтах панує нездорова атмосфера, розвивається шовінізм, як і з одного, так і з другого боку. Взаємовідносини між робітниками росіянами і українцями дуже нездорові. Ще й досі можна чути, як мало свідомі робітники росіяни українську мову звать "собачою", українську культуру вважають кроком назад і "загибеллю" цивілізації... Шахтками всю свою роботу проводять російською мовою. Коли робітники українці звертаються до Профсоюзних чинуш українською мовою, шахткомівці часто глузують з них і вимагають говорити російською мовою. "Поїдьте до своєї Хахландії, там будете говорити своєю собачою мовою" - часто можна чути від десятників і шахткомівців. В Рудоуправліннях, в конторах робітники українці теж часто зустрічають глузливе відношення до своєї мови. Через злочинно неухвалливе відношення до українізації, в школах Лікнепу на шахтах зовсім немає українських підручників, і все навчання провадиться російською мовою. Вчителі Лікнепу на вимогу українських робітників учити їх українською мовою відповідають: "Навчіться спочатку руської /російської, С. Ч./ мови, а потім уже будете вчити свою арабську".

"Різні плакати і розпорядження, писані українською мовою, систематично зриваються хуліганськими-шовіністами. Ігнорують справу українізації також і культробітники всіх 27 робітничих клубів Краснолуцького району. Вся культурбота в клубах провадиться руською /російською, С. Ч./ мовою. Українських робітників шахтарів клуби годують виставами заїздних російських драматургів. Стінгазети на шахтах виходять лише російською мовою. В бібліотеках бракує українських книжок і в більшості процент українських книжок становить усього 3 - 7%".

Як відносяться до українізації представники російської культури на Україні, про це свідчить зізнання професора з 25 лютого 1930 року:

"Ми не видели необходимости перехода к украинской культуре, когда есть всем понятная старая русская культура. Мы доказывали, что это приведет к культурному регрессу, что селу это не нужно, что оно с большей охотой берет русскую книгу, что украинизацию ему навязывают".

"Пролетарська Правда", ч. 238 з 4 жовтня 1931 р. нарікає:

"Не зважаючи на переважну кількість студентів-українців по різних школах, багато професорів викладають російською мовою".

"Комуністична Культура", ч. 7, 1932 року пише, що в книжці Боровича "Рубрика предметового каталога" /Харків, "Труд", 1928 р./ є рубрики культури капіталістичної, культури європейської, культури російської, і немає рубрики про українську культуру.

"Комуністична освіта", ч. 2 - II, 1932 р. пише:

"Спостерігається випадки, коли викладачі, знаючи українську мову, не вживають її, не викладають нею, а адміністрація ВИШІВ не вживає жодних заходів до того, щоб викладачі перейшли на викладання українською мовою.

Окремі ВИШІ вагаються ще й до сьогодні, чи треба провадити навчання українською мовою, навіть більше того, чи треба взагалі вчити українську мову, чи не треба".

ПОНЕВОЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В "СУВЕРЕННІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІАЛІСТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ"

На таку "українізацію" Москва могла собі дозволити, бо знала, що дух чорної сотні старої царської Росії, втілений в решті чиновників, усяких спецах та російському робітництві на Україні, утворить спільний фронт для оборони прав московської мови й буде скрізь поборювати українізацію, гальмувати та, маючи благословення з Москви, - зводити її нанівець.

Тому саме Москва мирилася цих кілька років із українською мовою та українським мовознавством, українською наукою, Українською Академією Наук.

Але як тільки Москва зміцніла, коли закордонна політична ситуація склалася для неї прихильніше, вона приступила до до нової русифікації України. Почалося з переслідування української літератури та окремих письменників, а скінчилося процесом СВУ /Союз Визволення України/, цим шедевром провокації старих фахівців царської охранки, що тепер з наказу червоної Москви у пролетарських ЧК-ГПУ-НКВД-МВД опікується українським народом.

Від процесу СВУ почався систематичний погром українського народу, його мови й культури, що трває по сьогоднішній день.

Винищено фізично український народ страшним голодом, зорганізованим Москвою, знищено Українську Академію Наук, розгромлено українське мовознавство, припинено видання академічного словника, припинено науково-дослідну працю, руйнують старі пам'ятники української культури, як Михайлівський монастир із XII ст., випрошують музеї, палять бібліотеки, українцями переповнені Соловки та Сибір.

Тридцять роки в Україні вкриті смертю комуністів-українців, що не могли знести душевного болю, коли вони побачили й зрозуміли хижацькі наміри Москви. Поповнили самогубство М. Скрипник, М. Хвильовий, Г. Голоскевич, Стронський, з голоду помер М. Грушевський, збожеволів історик літератури Олександр Грушевський, розстріляно українських письменників і діячів української культури Г. Чупринку, Олексу Влизька, Грицька Косинку, Михайла Лебединця, Романа Шевченка, Сергія Матяша, Дмитра Фальківського, Олександра Щербину, Василя Мисика, Миколу Куліша, М. Зерова, Леся Курбаса, Г. Епіка, Шумського, Сологуба, Максимовича і багато інших. Багато українських учених знищено на засланні та по тюрмах. Самі ж українські комуністи рятуються на еміграції, проголошують "Геть маску", публікуючи документи про національну політику Москви в Радянській Україні /М. Галій - Ч. Новицький: "Геть маску! Національна політика на Радянській Україні в світлі документів", Львів-Прага, 1934/, і навіть самого Юрка Коцюбинського запроторено в Азію на заслання.

Здавалося, що Москва вже знищила все, що вже нема що руйнувати. Але ні, - залишилася ще українська мова! І ось Москва послала в Україну свого московського гавляйтера Постишева, який разом із своїми співробітниками почав жорстоко цькувати й руйнувати українську мову.

Прослідкуймо тепер перебіг погрому української мови, який яскраво віддзеркалений у ряді "праць", якими Москва намагається пояснити, що "деукраїнізація" української мови є в інтересі трудящих мас українського народу!!!

Ось головніші з цих писань:

А. Хвиля: "За більшовицьку пильність на фронті творення української радянської культури", /"Комуніст", 4 квітня 1933 р. /.

А. Хвиля: "На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті" /"За марксо-ленінську критику", ч. 7, липень, 1933./.

Н. Каганович: "Мовна теорія українського буржуазного націоналізму", /"За марксо-ленінську критику", ч. 10, жовтень, 1933 р./.

А. Хвиля: "Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті", /Бібліотека "Більшовик України", Партвидав ЦК КПБУ, 30 жовтня 1933 р./.

МОВОЗНАВСТВО, ч. I-II /Всеукраїнська Академія Наук, Інститут Мовознавства, Київ, 1934 р./.

Заки почнемо розгляд змісту цих писань, мусимо устійнити важливіші дати московського наступу на українську мову.

17 лютого 1930 р. подано, у зв'язку із Спілкою Визволення України, акт обвинувачення, і 9 березня 1930 р. розпочався процес СВУ, - до цього процесу намагаються причепити за всяку ціну "мовне шкідництво".

Цікаво підкреслити, що аж у 1933 році знайшовся Хвиля-Мусульбас, щоб "науково" обґрунтувати обвинувачення щодо "мовного шкідництва" обвинувачених. Але в нього не стало сили на з'ясування мовної теорії, - це роблять Каганович і Фінкель, - і аж у 1934 р. виступає вже сама Всеукраїнська Академія Наук із двома числами - кварталника "Мовознавство".

Ось статті, поміщені у "Мовознавстві" ч. I.

А. Хвиля: "За більшовицьку пильність на фронті творення української радянської культури":

РЕЗОЛЮЦІЯ КОМІСІЇ НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології.

РЕЗОЛЮЦІЯ КОМІСІЇ НКО на доповідь А. Хвилі: "Націоналістична небезпека на мовному фронті і боротьба проти неї".

Ст. Василевський: "Добити ворога".

П. Горецький: "Націоналістичні перекручення в питаннях українського словотвору".

Г. О. Сабалдир: "Проти буржуазного націоналізму і фальсифіка-

ції".

ЗМІСТ II числа "МОВОЗНАВСТВА":

П. Горецький і І. Кіриченко: "Націоналістичне шкідництво в синтаксисі сучасної української літературної мови".

О. М. Фінкель: "Термінологічне шкідництво і його теоритичне коріння".

Н. Ліперовська: "Націоналізм в етимології".

Г. Сабалдир: "Історія форм в націоналістичному освітленні". /Критика на працю проф. М. Грунського та П. Коваліва - "Історія форм української мови", "Радянська школа", 1931/.

В. Ставнича: "Трибуна українського фашизму". /Критика на науково-популярний місячник "Рідна мова"/.

Вже самі заголовки цих статтів говорять про їх "науковість" і зміст.

Найвища наукова установа Радянської України, Всеукраїнська Академія Наук, почала статтею Хвилі перший том "Мовознавства". Вона започаткувала "нову добу" українського комуністичного мовознавства, - тим більше, що Хвиля був заступником міністра народної освіти України.

Ця стаття - це характеристичний зразок рівня комуністичної науки та "соціалістичного будівництва" на Україні.

Усю писанину Хвилі як акт обвинувачення російських комуністів проти українських мовознавців можна схопити трьома основними пунктами, а саме:

1. "націоналістичне шкідництво" в термінології.
2. "націоналістичне шкідництво" в синтаксисі і фразеології, та спрямування розвитку української мови на націоналістичні шляхи!!
3. "націоналістичне шкідництво" в українському правописі.

ЗАКИДИ ХВИЛІ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті "За більшовицьку пильність на фронті творення української радянської культури" Хвиля пише:

"...які ставив завдання щодо творення української мови "Вісник Інституту Української Наукової Мови", що відбивав настанови СВУ. Пани Єфремови у "Віснику Інституту Української Наукової Мови" ставили собі завдання створити "однолітну", суцільну націю працівників, об'єднати її одною національною культурою і т. д."

"Суцільна нація працівників" - це є контрреволюційна теорія безбуржуазності української нації, що її раніш одверто ширили пани Грушевські, Єфремови, Винниченки й інші. З обуренням згадують упорядники цього "Вісника" про російську культуру, жалкують, що "мовні" інстинкти українського народу підупали" і ставлять собі завдання побудувати наукову мову на "ширій народній основі". Як побудували цю українську мову на "ширій народній основі", ми можемо бачити з інструкції "до збирання мовного матеріалу з галузі природничої термінології та номенклатури того таки Мовного Інституту. Даючи поради, як треба вести розмови з селянами, з якими треба в'яснити ті чи інші терміни, інструкція, між іншим каже:

"...не слід подавати зразу готового терміна, а треба повернути справу так, щоб слухач сам його подав, або вигдав". /Хвиля свідомо викинув першу частину фрази, яка є в інструкції "слухач термін подав" - і на підставі слова "вигдав" будує висновок, що Інститут став на шлях вигдавання термінів.../

Тому то Хвиля лається й кричить: "Інститут став на шлях вигдавання, підміни відомої й потрібної термінології. Це шкідницька, контрреволюційна робота!"

Хвиля пише далі: "Візьмемо з цієї інструкції розділ фізики. Ось зразки порад цієї інструкції, як треба творити українську термінологію.

"Читаємо: "Як звуть, чи якби назвати ту дудочку, що нею переливають воду, або й наливку з бутля" /І тут Хвиля бреше, бо в поданій інструкції цілком немає директив, підшукати саме "дудочку", як новий термін/.

"Далі читаємо такий зразок" - каже Хвиля: "Як кажуть на електрику: "електрика", чи інакше, як "електричність", "громова", чи ще як?" Слово "електрика", і усі слова, що походять від нього, відомі в техніці, в науці, відомі в широких народних масах. Але це авторів інструкції мало обходить. Вони дають директиву викреслити його /де ця директива подана ?!/, замінивши словом "громова", або ще якимсь новотвором. Ідемо далі. Читаємо такий зразок: "Як звуть електричну лампу: лампа, банька, пухирець, чи може ще як?" Як відомо, слово "лампа" вживане давно в українській мові, природно ввійшло в українську мову, являючи германізм, і і нема чого тепер, коли це слово є загально-визнаний термін у техніці, в літературі, серед багатомільйонних мас Радянського Союзу, замінювати його "баньками" та "пухирцями". Ось новий зразок: "Як називають частини телефонного апарату: "дудочка слухова", чи "трубка", чи як?" І нарешті: "Якби назвати антену: той дріт, що хапає, ловить хвилі, чи "ловичка", або "перехоплювач", чи ще як? "Приймач", чи "підслухувач"? "Рупор", чи "говорило", "голосник", "голосномовник", чи може ще яке слово?"

/Вісник І.У.Н.М., стор. 50-54, 55, 57./

"Таку лінію вів", - пише далі Хвиля, - "Інститут Української Мови за керівництвом ватажків українського націоналістичного табору Єфремових та інших. Процес СБУ викрив це українське буржуазне кодло, але НКО /Народний Комісаріят Освіти/ не зробив відповідних висновків з того, що було викрито в науковій царині. Сказали промови, застенографували їх, написали протоколи. Але не було вжито відповідних заходів, не було переглянуто кадри на наукових дільницях, не було перевірено їхньої роботи, не було замінено в корні методології творення української мови. Можна сказати напевно, НКО висновків глибоких, висновків більшовицьких з того, про що сигналізував процес СБУ, лінією наукових Інститутів не зробив. А це призвело до того, що й після того, як була викрита на процесі вся робота, що її проводили ватажки українського націоналізму - робота наукових інститутів не була перебудована. Кадри в цих інститутах не були перевірені, не нами були добрані. "Ми хочемо, - каже Хвиля, - це наше твердження ілюструвати матеріялами роботи того таки Інституту Української Мови вже 1930 р. І краща ілюстра-

ція того, що на фронті мовознавства і далі залишилися коріння Бфремівщини, що провадили ворожу нам роботу, є "матеріали арбітражної комісії Українського Інституту Наукової Мови".

"Ця арбітражна комісія ухвалила слово "завод" в українській мові ліквідувати і замінити його на слово "виробня". /Вісник ІУНМ, вид. II, 1930 р., стор. 56/.

Отже, слово "завод" викреслено ухвалою арбітражної комісії Інституту Української Наукової Мови тільки тому, що воно зайшло до української мови. Але цікаво в цьому те, що виганяючи з української мови слово "завод", бо, мовляв, "русизм", арбітражна комісія Інституту Української Наукової Мови замінює його словом "виробня", яке теж не є українське слово. Бо слово "виробня" складено під впливом чеської і польської мов. Проте, арбітражна комісія таке введення незрозумілого слова в українську мову визнала за можливе. Аби тільки вигнати слово російського походження "завод". "Зрозуміла річ", - бідькається Хвиля, - "українським націоналістам, панам, капіталістам слово "завод" ненависне. Воно нагадувало їм про переможну пролетарську революцію, про втрачені маєтки, про втрачені фабрики, заводи!"

"Приймаючи таку ухвалу", арбітражна комісія ішла проти усієї словникової роботи, що її пророблено в минулому в українській мові. В старих українських словниках, наприклад у словнику М. Левченка "Опыт русско-украинского словаря" /вид. 1874 р., Київ/ слово "завод" подається без будь-якого застереження. Також слово "завод" подається в "Українсько-німецькому словнику" Е. Желіховського /Желехівського, С. Ч./ вид. 1886 р., Львів/. Нарешті, це слово подається в словнику Б. Грінченка /вид. 1909 р. Київ/. І справді - слово "завод" з давних давен вживається українськими трудящими масами, як слово, масам народним зрозуміле, рідне".

"Розправа з подібними термінами" - пише Хвиля - "йшла шляхом відривання української мови від мови братнього нам народу - російської. Ми хочемо підкреслити, що вся ця так звана термінологічна робота була спрямована на відрив української мови від широких трудящих мас України, на відрив від російської мови".

" Для цього ми можемо взяти найкраще технічну термінологію. Розберемо загально-технічний словник Шелудька й Садовського. У цьому словнику, по перше, ми бачимо, що слово "завод" замінено словом "виробня", згідно з ухвалою арбітражної комісії Інституту Української Наукової Мови. Назви промислових закладів - "фабрика-завод" і таке інше набирають таких визначень, які невідомі в широких масах. Наприклад:

слово "кінарня"	замість	"кінофабрика"
"протезарня"	-	"фабрика протезів"
"вальцарня"	-	"вальцівний завод" або "цех"
"жильникарня"	-	"кабельний завод"
"злежненасочня"	-	"шпалонасочний завод"
"махоркарня"	-	"махорова фабрика"
"рейковальцарня"	-	"рейковальцівний завод"
"автомобілярня"	-	"автозавод"
"цяцькарня"	-	"фабрика іграшок"
"взутярня"	-	"фабрика взуття"

"Такі ж справи ми маємо" - говорить далі Хвиля - "в термінологічному словникові, виданому "Радянською школою" 1931 року, написаному Шелудьком.

"Технічна термінологія, що йде лінією ліквідації загальноприйнятих слів у нашій технічній термінології є в комунальному словнику Туркало та Фаворського. Тут ми маємо не тільки ліквідацію слова "завод", але заміну й ліквідацію таких слів, як:

"екскаватор"	словом	"копалка"
"кіоск"	-	"ятка"
"електрична станція"	-	"електровня"
"буфер"	-	"відпружник"
"шпала"	-	"злежень".

"Отже ми бачимо, що в українську мову вводилося величезну силу термінів невідомих українському народові, термінів надуманих"...

"Такі словотвори", - на думку Хвилі, - "подекуди мали характер виняткової неписьменности, провінціяльщини. Це можна бачити хоч би з астрономічного словника. Суто-наукові терміни там попсовані. Наприклад, слово "астрофотометр" замінено словом "світломір зоревий",

слово "аерографія"	замінено словом	"марсознавство"
"пиргеліометр"	-	"жаромір сонцевий"
"атом"	-	"неділка" /?!/"

"Отже" - каже Хвиля - "виходить, що атом неподільний", тоді, як ми знаємо, що наукові дослідження довели поділ атома..."

"Шкідницька, контрреволюційна робота в питанні української термінології провадилася і в науковій, і в підручній українській літературі. Цими днями вийшов підручник про автомобіль - "Будова, догляд та керування автомобілем" /видання "Транспорт і Зв'язок", 1933 рік/. В цьому підручнику читаємо такі терміни:

"витворець"	замість слова	"якор"
"вірвант"	-	"хомут"
"примутра"	-	"конргайка"
"гамівник"	-	"амортизатор"
"тор"	-	"полотно дороги чи колія".

У статті Хвилі "На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті" читаємо:

"Є таке слово "колектор"; але тому, що слово "колектор" схоже на "московську мову", вирішили назвати "збірником".

"крематорій"	вирішили назвати	"спалювач"
"транспортер"	-	"подавальник"
"арка"	-	"лук"
"фронтон"	-	"начілок"
"трафарет"	-	"тавро"
"флюгер"	-	"вітровказ"
"заводчик"	-	"виробничник", і т. д.

У брошурі "Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті" Хвиля нарікає, що між новотворами віднаходить іще кілька нових:

"петіт"	замінено на слово	"дрібень"
"курсив"	-	"письмівка"
"фотометр"	-	"світломір"
"сиффон"	-	"духовик"
"сектор"	-	"витинок"
"сегмент"	-	"утинок"
"контакт"	-	"дотик"
"штепсель"	-	"притичка"

"Така настанова складання словників" - пише Хвиля, - "вела до того, що в усіх спеціальних термінологічних словниках ми бачимо багато заміненних, загально-вживаних термінів на терміни вигадані, незрозумілі широким масам. От наприклад у IV томі російсько-українського словника, що його підготував до друку Інститут Наукової Мови, замість терміна "нефтяной фонтан" знаходимо термін "нафтограй", "нафтомет". Коли ми маємо слово руське /"російське", С. Ч. / "скоропечатный", то замість нього треба обов'язково придумати слово українське "скородруківний". Слово "пресс" замінено на слово "гніт". Така словотворчість призводить до того, що коли треба, припустім, перекласти "советский пресс", то українською мовою вийде "радянський гніт..."

Ось усе, на спромігся Хвиля сказати про методу шкідників у термінологічній ділянці.

Тепер проаналізуємо докладно основні закиди Хвилі проти українських новаторів у термінології та вкажемо на мету українських мовознавців, які працювали над термінологічними словниками.

У статті "За більшовицьку пильність на фронті творення української радянської культури" Хвиля робить такі закиди українським мовознавцям:

1. "Шкідники поставили собі завдання вилучити ряд слів, що потрапили з російської до української мови, а так само вилучити з української мови слова, спільні в українській та російській мові; що подекуди вороги пролетаріату почали замінити загальновідомі терміни на штучно вигадані слова, незрозумілі широким багатомільйонним українським масам".

2. "Петлюрівські елементи, що позасідали в наших деяких наукових інститутах, хотіли відірвати термінологію української мови від широких українських трудящих мас".

3. "Вони хотіли ізолювати українську мову від бурхливого процесу соціалістичного будівництва, від героїчної боротьби українських робітників та колгоспників за справу соціалізму".

4. "Українські буржуазні елементи вели до того, що в словниках технічної наукової термінології — терміни, що є спільні для російської та української мови, що є спільні і наукові, і технічні терміни для мов усіх народів, — підмінювалися штучно вигаданими термінами, які відривали нас від науки і зводили усю наукову термінологію на шляхи провінціалізму, національної обмеженості, неуцтва".

5. "Ватажок СВУ прямо казав про те, що СВУ робила, щоб спрямувати розвиток української мови націоналістичними шляхами. Цей розвиток на їхню думку, мав іти шляхом підміни загально-вживаних термінів термінами незрозумілими масам, термінами, що відриватимуть широкі українські маси від загальної відомої термінології, вживаної в усьому Радянському Союзі".

6. "Інститут став на шлях вигадування, підміни відомої і потрібної термінології. Це шкідницька контрреволюційна робота.
7. "Розправа з подібними термінами /"завод"/ ішла шляхом відривання української мови від мови братнього нам народу - російської".
8. "Отже ми бачимо, що в українську мову вводилося величезну силу термінів, невідомих українському народові, термінів надуманих".
9. "Такі словотвори відривали українську мову від досягнень технічної термінології в світовій культурі".
10. "Ставили між українською і російською мовами бар'єр і завдавали величезної шкоди багатомільйонним українським масам".
11. "Такі словотвори подекуди мали характер вийнятової неписьменности".
12. "Ми бачимо, що всі ці словотвори, від початку до кінця, мали й мають буржуазно-націоналістичний характер".
13. "... ішли лінією відриву української мови, української термінології від загально вживаної термінології, що є досягненням світової культури".
14. "Ці словотвори вели розвиток української мови в закут провінціальщини, в закут "кобеляцької культури".
15. "Тільки пани Єфремови, українські зоологічні націоналісти, що мріяли про відновлення буржуазної, куркульської, синезупанної, жовтоблакитної, широкоштанної, націоналістичної України, могли заводити на такі манівці розвиток української наукової термінології, розвиток української мови. Це могли робити тільки вороги народу".

16. "... робота, яку провадили в різних наукових інститутах українські націоналістичні елементи, була спрямована проти інтересів соціалістичного будівництва, проти могутнього піднесення української радянської культури".

17. "Українські націоналісти пробують з середини підготовувати наше переможне будівництво на культурному фронті. Ці українські націоналісти намагаються збити творення української радянської культури на буржуазні шляхи".

Розглянемо також закиди Хвилі в його статті: "На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті" /"За марксо-ленінську критику", ч. 7, липень, 1933/:

18. "На процесі СВУ шкідник Бфремов казав про те, яку роботу проводив Інститут Української Наукової Мови, казав, як було організовано спеціальну контрреволюційну організацію, казав, що в завдання Інституту входило відривати українську мову від братньої російської мови. Ця шкідницька націоналістична робота ішла в напрямку відрубання, відгороджування української мови від мови російської, шляхом вигадання нових термінів, зворотів мовних, замість термінів, які, хоч і відомі широким працюючим масам, але схожі з тими термінами, що є в російській мові".

19. "Справа з цими словотворами доходить до того, що навіть такі українські слова, які здавна є в українській мові, лише тому, що вони схожі з російськими словами, їх штучно намагаються відрізнити від російської мови, щоб показати відрубність української мови від мови російської".

20. "В усякому разі відомо, що цей Інститут на протязі кількох років провадив шкідницьку роботу, спрямовану на відрив української наукової термінології від російської науко-

вої термінології, від спільних термінів, які є в українській і російській мові".

21. "В Інституті Наукової Мови українські націоналісти петлюрівці намагалися звести це до того, щоб між українською науковою термінологією і російською науковою термінологією вбити клин і відірвати розвиток української мови і науки від тих інтернаціональних досягнень, що зараз є".

22. "Вся ця контрреволюційна робота була на шкоду багатомільйонним масам робітників і селян, це було на шкоду розвитку української радянської культури".

23. Хвиля називає термінологічні новотвори: "націоналістичний мотлох" і "петлюрівські новотвори".

Дальше розглянемо ще закиди Хвилі з його брошури "Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті" /Бібліотека "Більшовик України", Партвидав, 1933/:

24. "На мовному фронті українська контрреволюція, прикриваючись національною формою, провадила по суті велику шкідницьку роботу. Вона виявилася в тому, що останніми роками в питаннях української синтакси, - українську мову спрямували на націоналістичні шляхи. Ця робота провадилася в напрямку ліквідації загально-вживаних в українській і руській /російській, С. Ч./ мові термінів у науковій, технічній термінології".

25. "Ці спільні в українській мові з руською /російською, С. Ч./ мовою терміни ліквідували, вигадуючи штучні, так звані українські самобутні слова, які ніякого поширення серед широких багатомільйонних робітничих та колгоспних мас не мали й не мають".

26. "Процес творення української наукової термінології,

скеровування розвитку української наукової мови, - було направлено по лінії штучного відриву від спільної, братньої українській мові, мови руського /російського, С. Ч./ народу".

27. "На мовному фронті націоналістичні елементи роблять усе, щоб між українською радянською культурою поставити бар'єр і повернути розвиток української мови на шляхи буржуазно-націоналістичні".

28. "Це робилося для того, щоб, користаючись українською мовою, виховувати маси в куркульсько-петлюрівському дусі, виховувати маси в дусі ненависті до соціалістичної батьківщини, а любові до козацької романтики, гетьманщини, тощо."

29. "Ведучи таку роботу, буржуазно-націоналістичні елементи відгороджували українську мову від досягнень світової культури, від інтернаціональної технічної термінології, що є, зрозуміла річ, досягненням усього людства".

30. "... термінології, що нею українські буржуазно-націоналістичні елементи замінювали широко вживану, знайому широким масам технічно-наукову термінологію. Таку шкідницьку націоналістичну роботу ми маємо по лінії видання науково-технічних словників. Так, наприклад, ми маємо виключне засмічення української термінології у фізиці, хімії, математиці, природознавстві, тощо".

31. "А звідси, з цих словників, ця термінологія ішла в підручники наркомосівські, в школи. Таким чином мільйони дітей калічили, відривали від загально відомої наукової термінології, прийнятої самим життям соціалістичної країни - збивали на шляхи штучного відгороджування від руської /російської, С. Ч./ мови".

"Така настанова складання словників вела до того, що замінені загально вживаних термінів на терміни вигадані, незрозумілі широким масам".

33. "Націоналістична настанова призводила до того, що українську мову, українську термінологію, яка зараз серед багатомільйонних трудящих мас відбиває собою процес бурхливого соціалістичного будівництва, - повертали назад до часів, коли українська мова і термінологія відбивала феодальний стан України, добу козащини".

34. "З'явилися теоретики, які, виходячи з цих націоналістичних настанов, доводили, що терміни нові в українській мові, звороти в українських реченнях треба повернути до часів романтично-козацьких, коли речення мали іншу конструкцію. Для цього автори цих теорій шукали собі підтвердженнь в історичних українських грамотах часів Литовсько-Української держави, Запоріжської Січі, Богдана Хмельницького, в українських євангеліях, життях святих".

35. "Треба зазначити, що словники ці буржуазно-націоналістичні елементи оформляли буржуазно-націоналістичним, релігійним, чорносотенним літературним матеріалом. Ось приклад: в четвертому томі російсько-українського словника знаходимо такі націоналістичні, релігійні, чорносотенні ілюстрації: "московська протекція дорого коштувала Україні"; "безладний блудить мир, а хто сліп, той проводир"; "повна руйнація господарства"; "плутають публіку, не даючи нічого сінько"; "пастир добрий душу свою поклав за вівці"; "сидить Христос на святих облаках"; "Бог - це найвища істота, створитель світа і всього, що вірити не хоче".

"Зрозуміла річ", - робить висновок Хвиля - "таке оформлення словників мало за мету провадити націоналістично-буржуазну роботу".

ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ЗАКИДАМИ ХВИЛІ

Справа термінології - це не тільки українське питання, бо воно існує в усіх мовах.

З розвитком життя, а разом з тим культури, промисловости, науки і т. д., потрібні нові слова для визначення окремих понять, назв і т. д. Потребу нових слів, назв намагаються покрити свідомо члени мовної групи-суспільства:

а. витворюючи нові слова із свого рідного мовного матеріалу, або

б. приймаючи чужі.

Отже, існує дві можливості, два шляхи, щоб задовольнити потреби нових слів. З цими двома можливостями в'яжеться з одного боку стремління до чистоти мови /так зв. пуризм/, а з другого - небезпека відкриття границь рідної мови для чужих слів-термінів.

Що таке чистота мови /пуризм/?

Українська Загальна Енциклопедія дає таке визначення пуризму: "Пуризм, /лат./ у мовознавстві є змагання серед літературних та лінгвістичних кол вичищувати мову з придбаних із чужих мов слів, дарма, що вони вже вжились, наприклад, у російській мові із німецьких назв місцевостей /Петербург - Петроград/.

Роман Смаль-Стоцький звертає увагу, що означення не цілком відповідає поняттю пуризму і може викликати непорозуміння. А саме, ніхто з українських прихильників чистоти мови не зма-

гає до того, щоб викинути з української мови "придбані із чужих мов слова". Отже, ні слова: полк, меч, шолом, меч, князь, стріла, колодязь, дума - із старо-німцької, ні: вишні, васильки, капуста, корабель, кутя, криниця, корець, макітра, миска, м'ята, огірок, скриня, паляниця, сак - з латинської, ні прастарі слова: багатир, базар, Господь, Бог, господар, курган, собака, топір - із старо-іранської, ні: гарбуз, лоша, аркан, кабан, козак, табун, чумак, бугай, булава, бунчук, гайдамака, тютюн - із турецьких і тюркських, -- ніхто з прихильників чистоти української мови викидати не хоче й до того не змагає.

Погляньмо, як з'ясовує поняття "пуризму" російська енциклопедія "Брокгауза і Ефрона", хоч писана вона із становища державної мови Росії та мала на увазі дальшу експансію російської мови, проти якої звертався пуризм мов поневолених народів.

"Пуризм - перебільшене змагання до чистоти літературної мови і позбавлення її всяких зайвих елементів. Свідомість, що мова це органічна цілість, яка є живим виразником народного світогляду й зі свого боку значно впливає на думку, цілком природно доводить до турбот, щоб розвиток мови відбувався незалежно від зовнішніх випадкових впливів, і щоб до складу мови не входили чужі, непотрібні їй домішки. Цілком таксамо ми мусимо зрозуміти й ідею літературної мови, як певну цілість, що вийшла з мови розговірної. Мова ця, - відбита в творах кращих письменників, - набирає великого значення, тому їй не можна довільно змінювати та перебудовувати. Безперечно, що, незалежно від вільного, цілеспрямованого розвитку мови, існують сторонні стилі і новотвори, що їх по змозі треба було б викидати з літературної й розговірної мови: вони не зв'язані із складом і будовою мови, не здібні до

дальшого розвитку, призводять думку до помилкових асоціацій і, нарешті, не відповідають окремим вимогам милозвучности, що є прикметні даній мові, ріжуть слух, що звук навіть в цілому новому слові відчувати щось знайоме, щось, що геть чисто зливається зі старими елементами мови. Отже, бажання звільнити мову від таких новотворів, іноді непотрібних /коли є властиве народне слово, що його замінюється чужим словом/, таких, що віддають невірно думку, і в усякому випадкові не мають жодних даних на те, щоб зробитися органічною частиною мови, - є цілком природне".

Пуризм тісно зв'язаний із розвитком національної ідеї і з боротьбою народів за свою незалежність та волю проти династій та поневолення в минулому столітті.

Починаючи з XVIII ст. в цілій Європі чути голоси, що закликають до плекання рідної мови словом і в письменстві, - зокрема в Італії та Німеччині. Швидко поширився пуризм у Польщі і Чехії.

Пуристичні змагання захопили українців із кінцем першої половини XIX ст. і розвинулися під польським і чеським впливом серед українських філологів у другій половині XIX ст. /Максимович, Левченко, Верхратський, Партицький і ін./.

Українська літературна мова в Галичині була засмічена польонізмами і тому викликала незадоволення на Наддніпрянщині, висловом чого були статті Б. Грінченка та І. Нечуя-Левицького.

В Наддніпрянській Україні пуризм виявився останніми десятиліттями передусім у складанні термінологічних словників, де українські мовознавці були поставлені перед питання пуризму якнайсерйозніше.

Зважаючи на те, що літературна мова має найрізномірніші

функції, мусить бути мовою різних ділянок науки і різних станів суспільства, а також мусить бути зрозуміла для найширших кругів народу. Тому українські мовознавці вважають:

- а. що мова окремих ділянок науки може користуватися чужими словами, прийнятими в науці. але
- б. літературна мова, в широкому розумінні, повинна їх по змозі вистерігатися й замінювати їх вдалими новотворами з народного словесного матеріалу.

Українські вчені допускають чужі слова в мову науки і спеціальних наукових розвідок, де той, хто пише й читає, і той, хто говорить і слухає, ці наукові терміни розуміє.

Для широких мас народу чужі слова не викликають жодних асоціацій. Для робітника й селянина, що не знають ні греки, ні латини, чужі слова стають справжньою китайщиною. Нема ніякої кінечности, щоб широкі маси народу завчали чужі слова й терміни з різних ділянок науки. Живемо тепер у добі спеціалізації і навіть дуже освічені науковці є напівграмотні в термінології інших ділянок науки.

З практики української народної мови знаємо, що, коли народ зустрічає в мові освічених людей чужі слова, то за всяку ціну народ намагається ці слова перетравити, переварити, зрозуміти по-своєму й вимовляти по-своєму.

В такий спосіб дістаємо чудернацькі форми, які вказують, як народ перевертає ці чужі слова на свій лад, щоб поєднати їх із рідним мовним матеріалом, наприклад.:

- "При Понтійськм Пилаті" - прибив писком три латі;
- "експропріатор" - остропріятель;
- "революція" - ліворуція;
- "оратор" - горлатор;
- "турист" - дуріст;
- "турбіна" - торбина;
- "кооператива" - кумпаратива;
- "грамофон" - граймофон, гримофон;

"епархія" - пархія;
"екзекутор" - здер хутро, здер фўтро, здикутор, здер хутір;
"більшовик" - бичовик /бичувати/;
"легуміна" - лакомина /лакоме щось/;
"капітал" - копитал;
"митрополит" - дмитрополит /Дмитро/;
"газета /газета/" - казета /казати щось/ тощо.

Заохочуємо послідовників Хвилі поїхати по українських селах та містечках і спитати кого-небудь із сірої "багато-мільйонної маси", яке слово він чи вона розуміє?

"наркоз"   чи   знечулення
"гіпертрофія"   -   переріст
"епілепсія"   -   падачка
"тротуар"   -   хідник
"арка"   -   лук
"крематорій"   -   спалювач? і т. д.

У висліді цього досліду немає найменшого сумніву. Ми також прекрасно розуміємо, що фаховий русифікатор не признає фактів життя. І тому ми можемо запропонувати всім русифікаторам-послідовникам Хвилі зголоситися самим на іспит із тієї міжнародної термінології і не маємо найменшого сумніву, що всі вони проваляться не при одному терміні, а при сотні! Вилвється, що вони сотень термінів не розуміють.

Радимо також русифікаторам прочитати ось такі рядки з промови Постишева:

"Або ось вам інший пропагандист, який керує гуртком по історії партії. Під час занять він завжди вживає такі слова, як: "ортодокс", "епігон", "концепція", "олігархія", "епіграф" і т. і. Але найцікавіше в цьому випадку те, що, коли слухачі, нарешті, не стерпіли і попросили пояснити значення тих слів, то пропагандист не зміг цього зробити".

"Боротьба за ясну зрозумілу мову пропаганди, - одно з

найважливіших завдань боротьби за високу якість партійного навчання, за високу засвоєваність слухачів" /Партробітник України, ч. 3-4, 1935/.

Отже, як можуть "багатомільйонні маси" України, за твердженням Хвилі, розуміти ці терміни, коли самі викладачі партшкіл чи агітатори їх не розуміють?

Отже твердження Хвилі, що новостворена українська термінологія була зрозуміла широким масам України, а всякі міжнародні терміни були зрозумілими - це просто нахабство зажерливого русифікатора.

Аргументація Хвилі, спрямована проти так званих "термінологічних шкідників" виглядає так:

Українські мовознавці та українці взагалі, що хочуть свою мову розуміти, позбувшись чужинецького, а в першу чергу російського намулу - це:

- а. шкідники, вони ведуть шкідницьку роботу, впроваджують словотвори, що мають буржуазно-націоналістичний характер.
- б. вони впроваджують петлюрівські словотвори, націоналістичний мотлох.
- в. Вони вороги народу. Вони намагаються підривати соціалістичне будівництво на культурному фронті.
- г. Вони хочуть звести на манівці розвиток української мови.
- г. Вони є українські зоологічні націоналісти, що мріють про відновлення буржуазної, куркульської, націоналістичної, жовтоблакитної, широкоштанної, націоналістичної України.
- д. Вони спрямували українську мову на націоналістичні шляхи, на буржуазно-націоналістичні шляхи.

Хвиля робить закид, що українські терміни "штучно вигадані". Невже ж А. Хвиля думає, що міжнародні терміни не є "штучно вигадані?" Невже ж він думає, що "барометр", "таксометр", "автомобіль", "телефон" і т. д. утворив старогрецький чи староримський пролетаріят? Невже всі оці запеклі русифікатори думають, що ці слова не є штучно вигадані, і що наука

й далі штучно не вигадує термінів?

Отже, де тут підстави для закиду, коли й справді дещо в новій українській термінології є "штучно вигадане?"

"Аргумент Хвилі" - підкреслює Р. Смаль-Стоцький, - "це аргумент неука, який навіть не припускає, що й міжнародні терміни теж "штучно вигадані", який із цілою ігноранцією людини, що взялася не за свої справи, не бере під увагу, що при творенні термінології справа не в "штучности" даного терміну, а лише в тім, чи нарід розуміє термінологічний новотвір, чи ні".¹

Однак А. Хвилі йдеться про щось інше. Йому найбільше йдеться про те, про що він сам даліше говорить, а саме: "робота була спрямована на відрив української наукової термінології від російської наукової термінології"! Ті "шкідники" хотіли "відривати українську мову від російської мови" - вигукує з патосом Хвиля.

Хіба можна відривати щось, що не входить у склад цілості? Значить для Хвилі українська й російська мови це не окремі слов'янські мови, як, наприклад, польська, чеська, словацька, словінська, сербська, хорватська. Для Хвилі українська мова й російська творять якусь цілість! Що вже говорити про білоруську.

Можна було б думати, що й російська мова зв'язана чимсь на рівних правах із українською в уяві Хвилі і йому подібних "мовознавців". Та, здається, ще той російський мовознавець не народився, який боровся б проти відриву російської мови від української! В тому то й річ, що тільки українсь-

¹ Смаль-Стоцький, Роман, Українська мова в СРСР в Советській Україні, НТШ, Нью-Йорк, 1969, стор. 91-92.

ська мова, в розумінні Хвилі й інших україножерів і русифікаторів, зв'язана з російською мовою, і тільки українська мова не сміє "відриватися" від російської, яка розвивається своїми незалежними шляхами.

Треба тут підкреслити, що А. Хвиля вважає російську мову не тільки "братньою", але й "спільною", - тобто спільною літературною мовою. Ось що він пише про це:

"Процес творення української наукової термінології, скерування розвитку української наукової мови було направлено по лінії штучного відриву від спільної, братньої українській мові, мови руського /російського, С. Ч./ народу".

А. Хвиля й інші русифікаторські мовознавці промовчують факт, що галицькі й буковинські українці /під Австро-Угорщиною/ разом із еміграцією Наддніпрянщини витворили потрібну термінологію для новітнього життя. Творив це сам український народ, рятуючи свою мову від царської Росії у своєму галицько-буковинському Піємонті - в той час, коли російський царат русифікував Україну, а в першу чергу її міста, містечка та робітництво.

Здавалося, що той дорібок у мовознавстві й термінології, створений спільними силами Наддніпрянщини й Наддністрянщини, після падіння царської Росії стане з відповідними змінами спільним для всієї української території.

Отже ця термінологія, що була створена до війни, якою десятиліттями послуговувалися на університетських катедрах, у гімназіях і народних школах, - була відкинута мовознавцями-русифікаторами з А. Хвилею на чолі з метою поглиблення русифікації України.

У іншій статті "На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті" /За марксо-ленінську критику, ч. 7./ А. Хвиля полемізує з комісаром освіти Радянської України Миколою Скрипником.

Розбудовуючи попередні обвинувачення, А. Хвиля в цій статті наступає не тільки на термінологію, але й на фразеологію та правопис. Стаття ця написана вже після самогубства М.Скрипника, що сталося 7 травня 1933 року.

"В цій статті", - пише Р. Смаль-Стоцький, - вже бачимо ясно весь той матеріял, що певне, довго товкся по різних партійних нарадах, та що ним невидимі московські сили добиралися до горла Скрипника руками своїх українських наймитів".¹

Стаття Кагановича "Мовна теорія українського буржуазного націоналізму" не вносить нічого нового. Все менш-більш зводиться до того, що вже сказав А. Хвиля.

Стаття Ол. М. Фінкеля "Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння" має завдання знайти теоретичне коріння в шкідництвах, що рік тому назад викрив А. Хвиля.

Цю "теоретичну базу" знаходить Фінкель у "Вісниках Інституту Української Наукової Мови" /випуск перший за 1926 рік, выпуск другий за 1930 рік/, у програмах та інструкціях цього Інституту та у статті інж. Тадея Секунди "Про принципи складання української технічної термінології".

Фінкель цитує із статті Секунди /"Вісник ІУНМ", выпуск 2, 1930-рік, ст. 12./ уривок:

"Найбільший з перелічених впливів /інших термінологій на українську/ буде безперечно вплив російської мови через те, що більшість українських техніків вживає її в щоденнім житті. Велика небезпека цього факта в тому, що російська термінологія має великі хиби, і хиби ці можуть дуже легко потрапити і до української технічної термінології..."²

¹ Смаль-Стоцький, Р., Українська мова в Советській Україні, НТШ, Нью-Йорк, 1969, стор. 105-106.

² Там же, стор. 114.

Порівняймо, що Фінкель зробив із цього уривку:

"Автор, отже, вважає, що в щоденному зжитку більшість українських техніків уживає російської мови і термінології. Немає чого й казати, що таке твердження є абсолютно невірне. Українські техніки вживають, звичайно, термінології не російської, а української. Для чого ж Секунда відмовляє їм у знанні рідної мови? А для того, щоб скомпромітувати спільні моменти в термінології українській і російській, для того, щоб китайським муром відгородити українську мову від російської".¹

Ось у кого треба вчитися крутійства! У Фінкеля!

Російський царизм на протязі довгих років русифікував українських техніків, бо ж інших книжок, як російських у високих школах не було /а цей стан у "суверенній УРСР" процвітає далі/.

Фінкель просто твердить, що ті зрусифіковані техніки й їх зрусифіковане міське оточення, разом із їх російською термінологією, все це не російське, а українське, ще й обурюється, що Секунда відмовляє їм знання української мови...!

Фінкелі добре знають, що ті техніки або росіяни, наслані з Росії, або зрусифіковані українці, що їх батькам Москва відібрала право вчитися й писати по-українському.

Фінкель вважає рідною мовою українців той малоросійський жаргон, витворений по містах в результаті насильної русифікації. Фінкель говорить про "мовний досвід українського робітництва" - цієї жертви довголітньої русифікації царської Росії... І вимагає, щоб мовні результати цієї русифікації мали

¹ Смаль-Стоцький, Р., стор. 114.

право називатися "українською термінологією!" Тобто, щоб вони були силоміць поширені також і на українське селянство!

У 1932 році вийшла друком праця відомого українського мовознавця Смеречинського "Нариси з української синтакси". На ці "Нариси..." напав, розуміється, А. Хвиля.

"Ці нариси" - каже Хвиля - "роблять спробу повернути будову української фрази, її стилістику до старих часів української мови, яка зовсім не може відповідати українській мові багатомільйонних трудящих мас, що ведуть соціалістичне будівництво".

Пригляньмося тим формам, що "гальмують соціалістичне будівництво".

Смеречинський доводить, що українській мові чужі, неприродні такі вислови, як:

"для дослідження тієї справи" - треба - "щоб дослідити цю справу"

"для закінчення роботи" - треба - "щоб закінчити роботу"

"для забезпечення" - треба "щоб забезпечити".

"... автор /Смеречинський, С. Ч./ - каже Хвиля - "тільки через те, що дієслово "глагол" "було", "буде" не відповідає українській народній мові при формах на "-но", "-то" вважає, що не можна писати так: "постанови 16 партз'їзду було /буде/ видруковано", а можна писати тільки: "постанови 16 партз'їзду видруковано"; або не можна писати: "постанови 16 партз'їзду видруковані", а можна писати тільки: "постанови 16 партз'їзду видрукують". Таким чином слова "було", "буде" викидаються" - каже Хвиля. "Це робиться з метивів тих, щоб викинути російські впливи, бо, мовляв, "ці невластиві народній мові звороти - "було", "буде"... знає українська література не без впливу, гадаю, російської літератури". "Мало того,

Смеречинський каже, що не можна писати "ці постанови ухвалено 16 партз'їздом", а можна тільки писати - "ці постанови ухвалив 16 партз'їзд".

"Звороти в українській мові, конструкція українських фраз каже Хвиля - "повертається до часів князя Ігоря, польських королів та Івана Котляревського". А в цьому він бачить націоналістичну спробу **ощи** взяти українську мову, яка з часів "пролетарської революції бурхливо розвинулась, яка має такі величезні досягнення, і відкинути на кілька сторіч назад".

Усі закиди Хвилі проти "шкідників" в українському мовознавстві зводяться ось до чого:

1. "Українські націоналісти спрямували свою роботу, щоб одірвати побудову української літературної мови від побудови, яка є в житті багатомільйонних трудящих мас".
2. "Українські націоналісти спрямували свою роботу, щоб одірвати побудову української літературної мови від мовної практики і звести її на манівці".
3. "... щоб вбити клин між російською мовою і українською".
4. "Їх гасло - "вертати українську мову до старих часів, до давніших українських письменників".
5. "Вони провадили боротьбу проти "русизмів" - "москалізмів".
6. "Вони давали "настанову орієнтуватися на джерела" і студіювати давню українську мову з пам'ятників".
7. "Вони розвивали теорію, "що українська мова, українська культура європейські і повинні орієнтуватись на Європу".
8. "Вони у справах мови стоять на позиціях, "що українська мова, українська культура повинні втікати від впливів, від братнього співжиття з руською /українською, С. Ч./ культурою, бо це, мовляв, є азійська мова і культура".

Отже, Хвиля називає шкідниками українських мовознавців, що вивчають українську мову, опрацьовують безсторонньо українські пам'ятники та, на їх підставі стверджують мовні факти з ділянки лексики й синтакси в минулому й сучасному житті української мови.

Такі мовознавчі студії ведуть учені різних країв і народів, ба, що більше, навіть російський царат дозволяв їх українцям.

Хіба ж це вина тих "мовознавців-шкідників", що мовні факти української мови в минулому й сучасності різняться від мовних фактів російської мови?!

Це не "вбивання клина", а наукова істина, стверджена славістами всіх народів, і вимога Хвилі, щоб мовознавці фальшували факти, щоб того "клина" не було; це вимога, яку може ставити тільки московський комуніст-русифікатор, який не розуміє, що для диктатури в науці немає!

Хвиля закидає українським мовознавцям саме те, що вони є українські мовознавці. Що вони опрацьовують науково сучасні народні говори, етнографічні матеріяли, пам'ятники мови, старих наших письменників, які вчилися української мови із джерела народної мови.

І як Хвиля називає їх працю? Руйнуванням української мови в буржуазно-націоналістичних інтересах. Українським фашизмом!.. Намаганням відкинути українську мову на кілька сторіч назад! А тимчасом порівняймо з його закидами заклик М. Горького вчитися на мові ~~пр~~стопопа Аввакума, і його думку, що, мовляв, "у старій російській літературі є чому повчитися" - навіть російським комуністам..! ¹

¹ Горький, М., "О языке", Правда, ч. 76, 18 березня, 1934/.

У статті "На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті" /За Марксо-Ленінську критику, ч. 7, 1933/, А Хвиля обвинувачував українських мовознавців теж і за правопис.

"В 1925 році" - пише він - "Рада Народних Комісарів України ухвалила скласти український правопис, як правопис найбільшій для користання в учбових закладах, школах тощо.

При НКО /Народний Комісаріят Освіти/ була створена комісія, якій було доручено розпочати підготовчу роботу щодо правопису. Трохи згодом видано проєкт українського правопису, цей проєкт довгий час обговорювався і нарешті з 26.V. 1927 року до 6.VI. 1927 року в НКО працює - Всеукраїнська правописна конференція під головуванням тов. Скрипника, яка схвалила "Український державний правопис".

"Дуже цікаві, між іншим, протоколи цієї конференції, цікава та боротьба, яка йшла на тій конференції. По суті там боролись два погляди про те, яким мусить бути український правопис. Боротьба точилася навколо питань, чи цей правопис мусить служити українським трудящим масам, які живуть на Радянській Україні, чи цей правопис мусить бути складений так, щоб зробити відповідну націоналістичним елементам, поступку у формі галицької мови і яка в собі має багато впливів польської буржуазної культури. На превеликий жаль тих, що відстоювали при виготовленні українського державного правопису питання про те, що він мусить бути зброєю в руках трудящихся мас Радянської України, що він повинен відповідати тим вимогам, які ставить перед ним переможний хід будівництва соціалізму на Україні, було значно менше, вони, як кажуть, були забалотовані".

" На цій конференції такі робітники, як Пилипенко, висунули пропозицію про латинізацію української абетки. Можна

уявити собі, як би виглядало українську письмо, як би ця пропозиція була прийнята. Українське письмо було б відірване від письма російського, це утворило б величезні труднощі в опануванні цієї абетки широкими українськими трудящими масами, які виховувалися на зовсім іншій абетці, і для яких мова українська в такому вигляді була б зовсім незрозумілою".

" Проф. Синявський, - один з авторів Українського державного правопису, схваленого в 1928 році Наркомосом України,¹ говорячи про історію, обговорення і затвердження правопису на конференції, зазначає, що "довелося зробити поступку Польщизні". Перед правописною конференцією стояла дилема, - або український правопис буде базуватися на мові, яка існує на широких просторах Радянської України, або український правопис буде базуватися на мові, яка є зараз в Галичині. І ось, в основних правилах правопису конференція зробила поступку представникам Галичини, або, як каже проф. Синявський, "піддалася Польщизні". Після того, як пропозиція про латинізацію української абетки провалилася на конференції, тов. Скрипник вніс пропозицію про заведення до української абетки нових букв для визначення звуків "дз" і "дж". Звук "дз" визначити латинським "z", а "дж" латинським "s". Таким чином, коли перевести це на графічну форму, українське письмо надзвичайно відрізняло б від того письма, яким користуються російські трудящі маси. Пропозиція ця, за директивою партії, була відхилена, але тов. Скрипник, будучи головою цієї правописної конференції, провів в український правопис ряд інших шкідливих, невірних пропозицій, які фактично скеровані були

¹ Народним Комісаріатом Освіти.

на відрив української мови широких трудящих мас від мови російської. Ці пропозиції тов. Скрипник висловлював ще 1926 року, редагуючи український переклад творів Леніна, зокрема роботу Леніна "Дві тактики".

"В передмові до українського перекладу "Дві тактики" Леніна, тов. Скрипник ще 1926 року писав так:

"Тут приходиться уникати уклонів в двох напрямках, що мають місце при виданні українського правопису: стремління шляхом правопису відрізняти українську мову від польської, або від російської мови, залежно від тої, чи іншої орієнтації, яка є у тих чи інших представників нашої науково-суспільної думки".

"Як бачимо, - продовжує Хвиля, - " тов. Скрипник цілком ясно уявляв, що є стремління шляхом правопису відривати українську мову, або від російської, або від польської, в залежності від тої чи іншої орієнтації. А що ж робить тов. Скрипник? - питає Хвиля. - "Далі він /Скрипник, С. Ч./ пише таке:

"У цьому виданні за підставу мною, як головним редактором, прийнятий академічний правопис з деякими змінами, а саме:

1. У всіх чужоземних словах літеру "g" передано через "г"

2. Після літери "л" у всіх чужоземних словах ставиться м'яка голосна.

3. З двох слів "програма" та "програм" взято слово "програм", як більше вживане".

"Щебто", - звинувачує Хвиля, - "тов. Скрипник цілком став на шлях відрубності української мови від мови російської і орієнтації наближення української мови, української культури за допомогою певних норм, введених в українську мову через український правопис, до мови польської, чеської. Щоб цілком

упевнитись, що це дійсно так, наведемо III-й розділ Українського державного правопису про правопис чужих слів.

"Ось що там написано:

"Чужомовне "л" в українській мові почасти передаємо як нем'яке, себто: "ле", "ла", "ло", "лу", "л", почасти як м'яке, себто "лі", "ля", "льо", "лю", "ль". Це пояснюється головним чином тим, що чужі слова заходили до нас із різних мов, у різні часи і різними шляхами".

"Запозичення старіші, особливо до середини XIX сторіччя, бі-~~льде~~ засвоєні з нем'яким "л". Запозичення пізніші - з "л" м'яким.

"Таким чином", - продовжує Хвиля, - "щоб вірно написати якесь слово, треба знати, - чи до середини XIX сторіччя зайшло це слово, чи після середини XIX сторіччя; треба знати, чи з грецької, чи з англійської, чи французької мови це слово запозичене, чи слово зайшло через Чорне море, чи через Карпати, чи через інші місцевості, бо правопис каже, що треба знати не тільки, коли зайшло слово в українську мову, але й якими шляхами воно заходило. Нарешті далі правопис говорить, що: "Точно визначити випадки з м'яким "л" неможливо".

"Тому, що правопис нарешті визнає себе безсилим точно визначити, де писати тверде, а де м'яке "л", він далі наводить, що треба писати слова: Атлантика, Атлантийський океан, латинський, пластика, протоплазма і т. ін. з твердим "л", щодо інших слів, де теж є "л", правопис пропонує писати "л" м'яке - не "аероплан", а "аероплян", не "балада", а "баляда", не "баланс", а "балянс", не "бацила", а "бациля" і т. ін."

"І нарешті правопис пропонує писати - "буля", а не "була", хоч слово "була" зайшло за всіма історичними даними до середини XIX сторіччя."

"Запровадження цього правила Українського державного правопису про правопис чужих слів є не що інше, як спроба буржуазно-націоналістичних елементів за активної підтримки з боку НКЮ, з боку тов. Скрипника, відірвати українську мову, українську наукову термінологію від тієї мови і термінології, яка вживана серед багатомільйонних трудящих мас".

"Відомож", - продовжує Хвиля, - "що колгоспники, робітники на Україні ніколи не говорять "аероплян", а кажуть "аероплан", не говорять "балянс", а "баланс", не "лява", а "лава", не "кляса", а "клас" і т. д."

"Але це правило", - нарікає Хвиля далі, - "у практиці ретельно застосовувалося і навіть далі поглиблювалося. Внаслідок цього такі загально-вживані в українській і російській мові слова, як "інтеграл", "діференціал", "патруль", "шарф", "шарж", "кооператив", "ініціал", в ряді словників, крім того, що подані з пом'якшеним "л", ще й переведені у інший рід. Виходить уже не "інтеграл", а "інтеграля", не "діференціал", а "диференціалля", не "патруль", а "патруля", не шарж", а "шаржа", не "кооператив", а "кооператива", не "ініціал", а "ініціалля" і т. ін."

"Те ж саме бачимо й у параграфі 55 про правопис чужого "h" і "g". Чуже "h" передаємо нашим "г", що ж до чужого "g", то в новіших запозиченнях його треба передавати через "г", у запозиченнях же засвоєних давніше, особливо з грецької мови, віддаємо нашим "г"."

"Тут", - каже далі Хвиля, - "теж нема визначення, коли треба писати "г", а коли треба писати "г", також треба знати, які це запозичення, чи новіші, чи давніші, з грецької мови, чи з інших мов".

"Цілком вірно", - говорить далі Хвиля, - "що в українській мові є два звуки "г". Не можна казати "ганок", а кажуть

"ганок", не "гава", а "ґава" і т. ін. Як повна правописна норма звук "ґ" завжди вживався в українській мові, і завжди вживалося не "ганок", а "ґанок".

"Цілком вірно", - говорить далі Хвиля, - "що в українській мові ці правила про м'яке і тверде "л", про "г" і "ґ", які мають певне вороже нам націоналістичне спрямування, ці правила робили неписьменними й дітей, і викладачів, і перекладачів, і коректорів, і письменників, взагалі вони робили суцільно неписьменними все трудяще населення України. Навіть упорядчики цього правопису, коли б їм улаштувати іспит, не могли б очевидно скласти цього іспиту".

"Зараз комісія по перевірці роботи на мовному фронті", - продовжує Хвиля, - "яка утворена в Наркомосі, переглянувши всі приклади, всі правила, внесла до "Українського державного правопису" 126 поправок, при чому це не лише поправки, це ґрунтовні зміни, зміни, вилучення ілюстративного матеріалу". "Чи були раніше спроби боротися проти цього правопису?" - питає Хвиля.

"Боротьба проти цього правопису була, і питання про потребу перегляду цього правопису піднімалося й раніш. Ця боротьба, праґда, не набирала таких форм, яких вона набрала зараз, але все ж вона була. І ось, коли серед багатьох мовних робітників почалися різні розмови, незадоволення правописом, який калічить дітей /чому Хвиля не турбувався, що російський правопис калічить російських дітей, ще й тепер?, С. Ч./ залишає їх неписьменними, коли ознаки цього незадоволення проти правопису докотилися навіть до Редбюро УРЕ, тов. Скрипник, який був головою Редбюро УРЕ, провів тоді /в році 1931/ таку ухвалу:

"Мовне оформлення УРЕ має базуватися на твердих і яєних

принципових засадах державного правопису української мови".

"Які тверді, й особливо які ясні ці "принципові засади", ми вже бачили, але це не обходило тов. Скрипника, який вів своє й далі:

"Редбюро заздалегідь відхиляє всякі пропозиції, що провадили б принципово чи фактично до перегляду основних засад українського державного правопису. Редбюро визнає, що перед ним стоїть лише завдання - відповідно до потреб УРЕ далі розвивати й деталізувати державний український правопис, виходячи з його принципів наставлень".

"Заборонивши таким чином", - пише далі Хвиля, - "всім поколінням ставити питання про перегляд правопису, ухвала Редбюро УРЕ далі знову ставить питання про ці "г" і "л". Як і в цьому питанні, так і в питаннях правопису власних імен, географічних назв і таке інше, Редбюро УРЕ продовжує ту ж таки шкідливу лінію, яка покладена в основу "Українського державного правопису". Редбюро під головуванням тов. Скрипника прийняло таку ухвалу про те, як треба записувати географічні назви цілої етнографічної території:

"Географічні назви цілої етнографічної території / з винятком острівців нацменшостей/, отже, не тільки Української Соціалістичної Радянської Республіки та суміжних з УРСР земель Російської Радянської Соціалістичної Республіки, з українською більшістю людности /південна Курщина, південна Вороніжчина, частина Донщини, Кубані і т. ін./, а й усієї Західної України /Галичина, Лемківщина, Західна Волинь, Полісся, Підляштя/, в межах сьогоднішньої Польщі, Закарпатської України в межах сучасної Чехословаччини, північної Буковини, Хотинщини і т. ін., в межах сучасної Румунії і окупованої нею Басарабії - трактуємо в правописі, як назви українські і засто-

совуємо до них правила державного українського правопису".

"Не важно, значить", - обурюється Хвиля, - "як ті, чи інші географічні назви вживаються трудящими масами. Це не стосується Редбюро УРЕ. Редбюро УРЕ пропонує записувати їх так, як схвалено в "українському правописі" і більш нічого!"

"Комісія для перевірки роботи на мовному фронті при Наркомосі України зараз вже закінчила свою роботу", - продовжує Хвиля.

"Перегляд "українського державного правопису" комісія провела по лінії відкидання бар'єрів між українською і російською літературними мовами, усталення правописних форм, з ліквідацією паралелізмів, архаїзмів, провінціалізмів, доповнення ілюстративного матеріалу, встановлення додаткових правил, що поліпшують український правопис, спрощення правописних правил і цілковитого перероблення невірних, політично шкідливих розділів про правопис чужих слів".

"За старим українським правописом в українську мову вносилися низка архаїчних форм та провінціалізмів, які відривали українську літературну мову від живої української мови і вбивали клин між українською та російською мовами. Треба було говорити і писати "дві книзі", "три вербі", "три квітці" і т. ін.¹

Ясно, що українські мовознавці хотіли скласти ортографію для самостійної слов'янської мови - української - але російським комуністам не йдеться про наукову якість українського

¹ Хвиля пофальшував правила "старого" українського правопису, якого правописні правила звучать: "Іменники жін. роду твердої першої відміни з числівниками дві, обидві, три, чотири можуть мати закінчення -і /як м'які/, при чім г, к, х перед -і змінюються на з, с, ц обов'язково з таким наголосом, як у родовому відмінку однини того слова.: дві книзі, три вербі, хаті, руці й т. ін.. Але замість тих форм твердих іменників жін. роду звичайно вживаються форми з -и, особливо після г, к, х: дві квіткі, три руки, книги, чотири бочки... і т. д.

правопису, ті всякі Хвилі, Фінкелі та Кагановичі дбають тільки уніфікацію українського правопису з московським, де б мали зникнути всі ознаки відрубності української мови - це Хвиля називає "перегляд правопису комісія по лінії відкидання бар'єру між українською і російською літературними мовами"!

Зовсім нерозумно обвинувачувати українських мовознавців, що вони не устійнили, чи погано устійнили правопис чужих слів, бо ж із цими проблемами борються досі й усі інші слов'янські мови.

На основі вимог Хвилі й інших русифікаторів виходило, що: українські трудові маси на Україні мусять бути утравістичні /двомовні/, мусять володіти російською мовою обов'язково, а вже в другій черзі мовою українською.

Російська мова стає літературною мовою пролетаріату СРСР, українська мова - це провінційний відлам від мови російської для місцевого вжитку.

З писань Хвилі, Фінкеля, Кагановича й інших виходить, що в УРСР російська мова стає державною мовою, бо вона, мовляв, мова "трудожущих", а народна українська мова - мова "куркульська, мусять злитися з "українською" зрусифікованою мовою тієї малі частини міського робітництва на Україні.

Після такої погромницької діяльності А. Хвилі були резолюції, що їх ухвалила Комісія Народного Комісаріату Освіти у справі перевірки роботи на мовному фронті згідно з доповіддю Хвилі "Націоналістична небезпека на мовному фронті і боротьба проти неї". Ці резолюції оголошено в першому випуску "Мовознавства" Академії Наук.

Об текст цих резолюцій:

"Заслухавши доповідь тов. Хвилі про стан мовного фронту, нарада констатує:

I. Мовна ділянка ідеологічного фронту, як частина цілого процесу нацкультбудівництва, вимагає особливо більшовицької пильності, бо вірне спрямування шляху розвитку мови у великій мірі визначає вірний розвиток цілої української радянської культури, пролетарської, соціалістичної змістом, національної формою.

Завдяки ленінській національній політиці партії за роки революції українська радянська культура, як і культура всіх народів СРСР, бурхливо розвивалася, досягши нечуваного розквіту. Зокрема українська мова надзвичайно розвинулася, збагатилася і вдосконалилася, ставши могутнім знаряддям комуністичного виховання мас і залучення їх до активної участі в соцбудівництві.

II. На перешкоді величезному мовному будівництву, що його провадить партія, намагались і намагаються ставати контрреволюційні націоналістичні елементи. Процес СВУ в повній мірі виявив намагання класового ворога -контрреволюційних петлюрівських елементів запроваджувати шкідництво на цій самій ділянці ідеологічного фронту. Куркульсько-петлюрівська агентура в наукових інституціях намагалася спрямувати розвиток української літературної мови буржуазно-націоналістичним шляхом, з метою відірвати розвиток української культури від цілого розвитку соціалістичної культури братерських республік СРСР. Конкретно це виявилось:

А. На теоретичній ділянці - в націоналістичній теорії самотності розвитку української мови в пропаганді відриву її від загального процесу мовного будівництва в СРСР, а насамперед - відриву від мови російського пролетаріату; у відкиданні інтернаціональних термінів у мові, що прикривалося націоналістичною теорією "народності";

Б. На практиці - в шкідництві, що запроваджувалося в загальних і термінологічних словниках /навмисне відкидання термінів та інших слів, тісно зв'язаних з процесами соцбудівни-

цтва і класової боротьби/, відкидання загальноновживаних і за-
своєних масою термінів та заміною їх штучними новотворами з
метою гальмування процесу соцкультросту мас; в просякненні
наукової та учбової літератури націоналістичними поглядами на
мову та в пропаганді націоналізму через ілюстративний мате-
ріал /добір націоналістичних і релігійних прикладів у словни-
ках і підручниках/; у відкиданні спільних з російською мовою
лексичних і синтаксичних засобів, особливо тих, що зумовлю-
ються спільним характером соцбудівництва /відкидання новотво-
рів поживтневої доби, створення штучних синтаксичних відмін-
ностей, культивування архаїчних форм тощо/; у спрощуванні
вulgаризації і звужуванні мовних засобів з метою знизити
культурний рівень мас.

III. Процес СВУ показав, яку велику небезпеку становить
шкідницька робота куркульсько-петлюрівської агентури; уже пі-
сля цього процесу СВУ НКО не подбав про посилення проводу
мовним фронтом, не виявив більшовицької пильності в роботі
з націоналістичними виявами на мовному фронті. Провід уже
перебудованих після процесу СВУ мовознавчих інституцій, а та-
кож і робітники мовної ділянки в масі не зробили належних
політичних висновків з виявлених на процесі СВУ фактів; не
провадили систематичної роботи проти націоналістичних спроб
впливати на розвиток української літературної мови; керів-
ництво н.-д. інституту мовознавства потурало буржуазно-наці-
оналістичним елементам в проведенні їх класово-ворожих нас-
тановлень, і створило умови для дальшої шкідницької діяльнос-
ті цих елементів.

"Уже після процесу СВУ маємо такі факти, як видання термі-
нологічного словника Шелудька та ін., таких праць, як "Нариси
з української синтакси" Смеречинського та ряду підручників,
що продовжували застосовувати націоналістичні, шкідницькі на-
становлення. Це свідчить про відсутність належної класової
пильності на мовному фронті, про значну засміченість науково-
дослідних інституцій та апарату практичної мовно-літературної
роботи класово-ворожими націоналістичними елементами. Цілком
правильно "Правда" і "Комуніст" викрили цю націоналістичну ро-
боту на мовному фронті.

IV. Нарада вважає, що:

1. Треба розгорнути широку роботу щодо остаточного викри-

ття і викорінення націоналістичних викривлень на мовній ділянці, а саме - скритикувати і вилучити шкідливу продукцію, мобілізувати широку пролетарську громадськість на боротьбу з націоналістичними виявами, як з місцевим націоналізмом - з культурсько-петлюрівською агентурою, так і з великодержавницькими тенденціями, здискредитувати саму ідею і практику нацкультбудівництва та досягнення в галузі українізації.

2. Переглянути словники і виправити в дальших виданнях припущені в них хиби, спрямувавши розвиток термінології відповідно до інтересів соціалістичного, господарського і культурного розвитку та інтернаціонального виховання мас.

3. Переглянути наукову і учбову підручникову літературу, викривши націоналістичні прояви, та надалі спрямувати висвітлення мовних питань з марксистсько-ленінських методологічних позицій.

4. В зв'язку з тим, що в державному українському правописі, зокрема в третій частині його, є пункти, що їх застосування, як виявилось, дає політично шкідливі наслідки, скорегувати український правопис в частині правопису іншомовних слів в напрямку більшої конкретизації пунктів про вживання "г", "ль", "л" з метою забезпечити якнайлегше засвоєння правопису масами.

5. Посилити партійний провід роботою мовознавчих інститутів, переглянути плани науково-дослідної роботи, перебудувати їх в напрямку максимального наближення тематики до практичних проблем /видання словників, наукової літератури для вишів /вищих учбових закладів/ і шкіл, дослідження мови, письменства і преси, поліпшення перекладів, підвищення кваліфікації редакторських кадрів, учителів/ на базі глибокого опрацювання і усвідомлення їх в світлі марксистсько-ленінської методології; переглянути склад н.-д. /науково-дослідних/ інститутів, курсів українізаторів, перекладачів, літредакторів і іншого мовно-літературного персоналу видавництва та очистити його від націоналістичних класово-ворожих елементів; посилити політичне виховання мовних робітників; покласти край практиці відриву загальної редактури від мовної, запровадивши в принципі єдиноосібну авторську і редакторську відповідальність за єдність змісту і форми літературного твору".

Після того почався справжній погром української мови в Україні.

Від 1934 року Всеукраїнська Академія Наук починає видавати "Термінологічні Бюлетені", де вже переведено погром української термінології.

Із "Медичного Термінологічного Бюлетеню" /Київ, 1934 року, Всеукраїнська Академія Наук, Інститут Мовознавства, ч. I/, довідуємося, що ось такі слова не можна вживати, бо вони є петлюрівською контрреволюцією:

м'ясня - мускулатура
знечулення - наркоз
олегення - плевра
ломець - ревматизм
м'ясак - саркома
цідило - фільтр
первень - елемент
відживання - анабіоз
запашний - ароматический
недоладність рухів - атаксія
забутливість - беспам'ятність
сповивати - бинтовать
тремтячий - вибрирующий
переріст - гіпертрофія
знемога - прострація
нешкідна гнильна бактерія - сапрофіт
лойотеча - себоррея
малосилля - слабосилие
блювання, блювати - срыгивание
отрута - токсин
молодість, молодий - юність, юный і т. д.

Із "Математично Термінологічного Бюлетеню" /Київ, 1934 р., Всеукраїнська Академія Наук, Інститут Мовознавства, ч. 2., /подамо приклади, які в передмові називаються "шовіністичною отрутою", що є "проявом націоналістичного шкідництва в мові":

вистава - експозиція
гасло - сигнал
перекіп - канал
облямівка - ореол

предмет - объект
вічко - диафрагма
коливник - зрівноважник - компенсационный балансир
первень - элемент
рівнило - нивелир
світлиця південникова - меридианний зал
сочкаочникова - окулярная линза
вирізок - сектор
відрізок - сегмент
косина - діагональ
осередок - центр
тятива - хорда
сучинник - коэффициент
південник - меридиан
дозем - вертикаль
луч, промінь - радіус
рівник - экватор
головна косина - главная диагональ
геометричний осередок - геометрический центр
осередок многокутника - центр многоугольника
відосередкові - центробежные
доосередкові - центростремительные
припівденникові - околomerидианние
зворотник - тропик
сонцезворот - солнцестояние
віддаль відсонцева - расстояние перигелия
зоря летюча - падающая звезда
з'їтик - столновение
далекозір - телескоп
зоревий місяць - сидерический месяц
мряковина - туманность
уклад - система
похибка зрівноваження - компенсационная погрешность
кут положення - позиционный угол
ступінь - градус
поперечник - диаметр
розсів - дисперсія
стіжок - конус
сурядна - координата
рівнобіжний - параллельний
промінь-провідник - радіус-вектор і т. д.

Із "Виробничого Термінологічного Бюлетеню" /Всеукраїнська Академія Наук, ч. 5, Інститут Мовознавства, Київ, 1935/, маємо приклади "контрреволюції на мовному фронті":

противогневик - брандмауер
виприскувач - бренгауз
спадориска - бергштрих
койла - бухшта
фарбоприскач - аэрографчик
скупняк - агломерат
зчіпляк - конгломерат
розсадність - бризантность
живосріблина - амальгама
пов'язь - бандаж, бинт
заглибина - амбразура
гудзик - кнопка
шолом - каска
панцішня - чулочная фабрика
ливарня - литейный завод
бляхарня - жестяной завод
пішохід - тротуар і т. д.

Ми познайомилися з рядом прикладів, які яскраво ілюструють працю комісії для погрому української термінології. На основі прикладів ми не бачимо "уніфікації" з "інтернаціональною термінологією", не "інтернаціоналізми", а германізми типу: "брандмауер", "бренгауз", "бергштрих" і т. д. Русифікаторам йдеться про уніфікацію української термінології з російською термінологією, в якій подибуємо чужі слова, яких аж ніяк інтернаціоналістичними термінами назвати не можна.

Щождо уніфікації українського правопису з російським, то досить згадати хоча б долю графеми "г" та правопис чужих слів.

У ділянці лексики й фразеології русифікація відбувається на повну пару. Преса Радянської України аж ряхтить такими словами, як:

реб'ята /діти/

старик /дід, дідуган/
ящик /скринька/
убігла /втекла - рос. убежать/
мальчик, мальчик /хлопець/
казка /казка - рос. сказка/
урок /лекція - "інтернаціональний термін"!/
цеп /ланцюг - рос. цепь/
блюдечко /мисочка, підставка/
блюдо /миска/
пожильці /мешканці - рос. жильці/

Цікаві принципи написанні географічних назв, наприклад -
Ровно /Рівне на Волині/.

Для повнішої характеристики поспробуємо проаналізувати мову
українського радянського письменника Микитенка, мову якого
Василевський і Українська Академія Наук вважають зразком лі-
тературної мови та ставлять її на рівні з мовою Т. Шевченка.

Мова Микитенка правдиво віддзеркалює мову міського бурла-
цтва та злодіїв і зрусифікованої інтелігенції. Вважати цю мо-
ву зразком літературної мови, - це значить - свідомо зма-
гати до "злиття" української мови з російською.

Ось зразки літературної мови Микитенка:

способувати /спричинятися/
последні /останні/
неприятно /неприємно/
недобний /невигідний/
нащот /щодо/
старательний /дбайливий/
жизнь /життя/
караульні /вартіві/
баня /лазня/
віршовка /мотузок/
коньки /совгунці/
канешно /звичайно/
дєвушкі /дівчата/
і звиняюсь /вибачте/
смушкі /насіння, зернята/
зничтожити /знищити/

торопитися /спішитися, поспішати/
дайош /даєш/
почерк /письмо/

Ось як виглядає ця мова цілими фразами на сторінках його творів:

Дош, господа, аж пишть...
Сознательно, чи що...
А то крутить безсознательно...
Мусів був узнати ваше мненіє...
Всю власть по винтах розвинтимо, перечистимо, знову докупи складемо і в дійствіє пустимо...
Сказать бабі, що ти на собранії... /Приклади із оповідання "Брати"/.
Назад, хлопці! Не робей...
Може з трудов...
Можете врезать...
Не давати ж вам у вуха, або в глаз...
Віддати на розтерзаніє...
Запузирюй - разпросукин син...
О пользе просвещения... /Приклади із оповідання "Ранок"/.
Все переможемо. Навіть сопротівленіє матеріалів...
Дайте другий вопрос... /"Кадри"/.
Бери, шкуро барабанна, чого стісняєшся... /"Диктатура"/
Мамінько, успокойте нерви... /"Манька"/.
Пропустіть, кажу. Іскренно треба...
Плюньте ви на етоє дело... /"Бекеша"/.

Як повідомляє "Пролетарська Правда" ч. 270-271, з кінцем листопада 1931 р. відбулася сесія ВУАН, на якій скасовано низку академічних наукових організацій, що займалися українознавством, а саме: скасовано Історично-філологічний відділ ВУАН, наукову дослідну катедру історії України М. Грушевського, а зате створено Катедру Марксизму-Ленінізму, комісію для досліджування релігійної ідеології, тобто для боротьби з релігією.

Михайла Грушевського вислано з України в Москву, а ще пе-

ред тим ув'язнено С. Єфремова, Ганцова, Гермайзе, Голоскевича, Слабченка, викинули з Академії Мельник-Антоновичеву.

У 1934 році зліквідовано природничо-технічний і соціально-економічний відділи і створено інститути /всіх 21/, що підлягають безпосередньо президії ВУАН.

З Академії виключено: В. Юринця як "відвертого пропагандиста буржуазної ідеалістичної філософії", С. Рудницького, як "відвертого пропагандиста фашизму" в географії, М. Возняка, Ф. Колессу, К. Студинського та В. Щурата, як "ворогів трудящих мас України".

На другій сесії ВУАН /Всеукраїнська Академія Наук/, у травні 1934 р. вибрано дев'ять нових академіків і сімнадцять членів-кореспондентів. Між ними: Агол Ізраїль Йосипович, Ахієзер Наум Ільїч, Фінкельштейн Володимир Соломонович, Ліберберг Мосип Ізраїлевич, Каганович Наум Аркадієвич і т. д.

В З ч. "Вістей" ВУАН подана вже карта "газофікації" України тільки з російськими географічними назвами: Киев, Одесса, Харьков і т. д.

Серед Академії світу ВУАН стала правдивим дивоглядом: Українська Академія Наук позбавлена окремої установи для студій української мови, - і українська мова одержала потаємний притулок у загальному Інституті Мовознавства під наглядом Кагановича, який дбайливо переводив злиття української мови з російською.

Скасовано також Державне Видавництво України, ліквідація якого мала закінчитися до 20 квітня 1934 року. Був це погром української книжки взагалі. Москва постановила позбавити Україну української книжки, щоб залити її російськими книжками.

Підкреслюючи попередній великий розквіт української літе-

ратури, Ярослав Гординський писав /"Назустріч", ч. 24, 1935/:

"Під загрозою заслання, а то й карі смерти накиннули українській літературі напрям /соціалістичний реалізм/, мову /мова колгоспів/, сюжет /вихвалювання більшовицької партії/. І понизила свій лет українська повість... Так "спацифіковано" українську радянську повість."

На індексі опинились твори А. Головка, Г. Косинки, Поліщука, В. Підмогильного, Слюсаренка, Антоненка-Давидовича, В. Сосюри, Усенка, Пилипенка, О. Вишні, Дорошкевича, Фальківського, Голоти і багатьох інших українських письменників. Розв'язано літературне об'єднання "Плуг", розгромлено "ВАПЛІТЕ" /Всеукраїнська Асоціація Пролетарської Літератури/, переведено чистку драматичних творів. Багато українських письменників розстріляно, інших запроторено на каторгу в Сибір.

Домордовувати Україну й інші неросійські народи допомагають теж і т. зв. "науковці" з-поза Радянського Союзу. "Український тиждень" ч. 51, 1934 р., помістив таку інформацію про виклад у Чехословаччині колишнього комуністичного співробітника проф. Романа Якобсона, засимільованого єврея, родом із Москви:

"Єдина мова для ССРСР. В Братиславі 29 листопада 1934 р. відбувся виклад д-ра Якобсона, доц. Масарикового університету в Брні, на тему "О мовних проблемах у ССРСР". Доповідач, що симпатизує з реформами большевиків, направленими до знищення мовного "сепаратизму" й "зближення" окремих національних культур, відкрив багато таємниць щодо большевицького єдінонеділімства, направленого в першу чергу проти України. Пан Якобсон тішиться тому, що "совітам удалося побороти дуже болючу проблему сепаратизму та стремління українців і білорусів утворити штучну греблю між собою й великоросами", що

добачає в утворенню відрубної від московської, української й білоруської термінології. Довідуємося, що лінгвісти ССРСР уже дорозумілися щодо уніфікації наукового й технічного словника обов'язкового для всіх народів ССРСР /!/ і переглядають термінологію ботаніки, біології, сільськогосподарства, фізики, зоології, математики, історії, географії й т. п." ¹

Цікаво знати, чи проф. Якобсон, перебуваючи в Університеті Масарика, проголосив теж війну "чеським мовним шкідникам" і пуризмові та переконував чеськословацьку філологію "зуніфікувати" чеську та словацьку термінологію та мови з "єдиною мовою ССРСР"?

До речі, проф. Роман Якобсон був професором ГАРВАРДСЬКОГО університету до недавня /до емеритури/ і вважався впливовим авторитетом у сучасній лінгвістиці Західного світу.

До Якобсонової групи американських мовознавців належить, між іншим, проф. Горас Лант, який теж не дуже "прихильно" ставиться до проблем Україністики, який, до речі є членом Комітету Українознавчих Студій при Гарвардському університеті /чи не іронія і блюзнірство?!/, головою якого є проф. О. Прицак.

МАРР ТА ЙОГО МОВОЗНАВЧА ТЕОРІЯ

Так, як царська Росія мала своїх учених, завданням яких було виправдувати русифікацію України й Білоруси, відмовляючи обом мовам права самостійних слов'янських мов /оті всі Соболевські, Флорінські, Ляпунови й інші/, так і комуністична Москва мала свого такого вченого, а саме Н. Я. Марра.

¹ Смаль-Стоцький, Роман, стор. 250.

Вчення Марра вважалось офіційною наукою, з якою не можна було дискутувати, бо це вважалось контрреволюцією. У передвоєнному періоді Марр /прекрасний знавець кавказьких мов/ дав цінні праці з ділянки в'яснення взаємин між кавказькими мовами. За радянських часів Марр перестав бути науковцем, а став звичайним комуністичним агітатором і на спеціальне замовлення Москви створив "НОВОЕ УЧЕНИЕ О ЯЗЫКЕ", яке стало "науковою" основою для русифікаторських змагань Кремля в СРСР у царині мови.

У своїй праці "ПО ЭТАПАМ ЯФЕТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ", Москва-Ленинград, 1926, Марр пише /у передмові/:

"Батьківщина нові науки не університет і не академія - а життєві соціально-економічні умови без жодних обмежень, із їх масовістю та класовістю боротьби"...

Марр заявив, що все індоевропейське мовознавство - це нісенітниця... Вся теорія індоевропейської ПРАМОВИ, з якої виникли в процесі розвитку всі мови індоевропейської родини - це для МАРРА ВЕЛИКА ДУРНИЦЯ. Це, мовляв, те саме, коли б хто запевняв, що "Волга впливає з Каспійського моря". Мовознавці вільного світу виводять увесь історичний розвиток мов із ІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАМОВИ /окремі мови індоевропейської родини/, а Марр доводить, що саме НАВПАМИ: мови повстали по різних закутках заселеної людьми території і сполучалися СХРЕЩУВАННЯМ у мови, з яких потім на протязі тисячоліть витворилися ТЕПЕРІШНІ МОВИ.

Але й теперішній стан розвивається в тому самому напрямку. І так само, як із безлічі мов виникло розмірно мале число теперішніх мов, так і тепер РІЗНІ МОВИ ЗГОДОМ ЗІЛЛЮТЬСЯ В ОДНУ МОВУ, СПІЛЬНУ, - а це злиття тісно зв'язане для Марра з перемогою комунізму в цілому світі. Словом, як колись на світанку ХІХ ст. А. Пушкін пророкував, що "все славянськіє ручьї со-

лькються в єдином русском море"...

Звичайно, що цю безнадійну писанину Марра мовознавці вільного світу не прийняли й одноголосно відкинули цю безглузду "теорію".

З цього виходить, що в СРСР немає 'відрубних і самобутніх" мов, окремих від російської, а є тільки окремі національні мови, що, на думку Марра, є тільки відмінами різних ступенів розвитку мови, - які знову пов'язані з відповідними ступенями розвитку економічного життя в СРСР!

Це значить, що найвищий ступінь займає російська мова, - мова пролетаріату й соціалізму, - отже, й частина робітників на Україні, Білорусі, Кавказі заговорила теж тою мовою, бо вона, виходить, вже "дозріла" до того високого ступеня економічного розвитку.

В унісон із Марром заспівали теж російські комуністичні мовознавці. Для ілюстрації візьмім хоча б працю В. Б. Аптекаря "Н. Я. Марр и новое учение о языке", Москва, 1934, на стор. 91 цієї праці читаємо:

"Відкриття лінгвістичних елементів і їх використання у процесі дослідної праці над історією слів, що є великою заслугою Н. Я. Марра, не тільки дозволило йому незвичайно прискорити біг формальної палеонтологічної аналізи величезного лексичного матеріалу великої кількості мов різних систем, але воно підвело міцну базу й під цілу складну фонетичну техніку нової науки про мову, техніку порівняння великої кількості подібностей і неподібностей мовних з'явищ, зумовлюючи дальший розвиток матеріалістичної лінгвістики".

У переконанні російських комуністів Марр розгромив усю ІНДОЄВРОПЕЇСТИКУ! На їх думку, він показав і викрив "всі брехливі антинаукові її основи й реакційний, буржуазний характер і імперіялістичну суть"!

ВИДАВНИЦТВО КНИЖОК В УКРАЇНІ

Після другої світової війни тираж книжок в Україні постійно зменшується. Питома вага тиражу книжок російською мовою в 1928 р. була 82,5%. Але з розвитком культурно-національного відродження неросійських народів СРСР, зокрема українського народу /1920-1932/, видання книжок російською мовою різко зменшилося до 52,9%. Російське великодержавне шовіністичне партійне керівництво вжило відповідних заходів, щоб загальмувати культурно-національний розвиток неросійських народів, зокрема українського, ставлячи у привілейоване становище російське книжкове видавництво. В результаті цього питома вага тиражу книжок українською мовою у загальному тиражі із 12,6 у 1932 році знизилася до 6,5% у 1964 році, тобто за 32 роки - два рази /замість збільшитися!, С. Ч./. У 1950 році питома вага книжок рос. мовою в СРСР знову дійшла до 80,9%, у 1955 - 83,8%, у 1960 - 84,5% і в 1964 - 84,5% загальної кількості видань книжок в СРСР.

Якщо порівняємо питому вагу продукції книжок у 1964 році з питомою вагою українського й російського народів, то одержимо у відсотках яскраву картину дискримінації українського народу, що перебуває в колоніальному поневоленні російським народом.

у відсотках:			більше /+/ або менше /-/ проти пит. ваги насел.	
мови	населення	тираж книжок	у %	
російська	54,6	84,5	+29,9	
українська	17,8	6,5	-11,3	

Отже, на основі вищенаведених даних бачимо, що ніякої "рівності й дружби народів" в СРСР не було й немає, що українці одержують книжок рідною мовою два з половиною разів менше,

ше проти питомої ваги свого населення в СРСР, тоді, коли росіяни одержують книжок своєю рідною мовою 1,8 разів більше ніж їм належить за принципом рівності націй. /Рівність націй фальшиво проголошено у 1917 році Рос комуністичною партією і, яка, нібито існує тепер в СРСР!/.

НАУКОВІ КНИГИ

Тиражі наукової літератури українською мовою виявляють куди більшу дискримінацію українців в СРСР. Як відомо, питома вага росіян в СРСР становить 54,6%. Питома вага науковців-росіян виносить вже 66%, а тираж наукової літератури російською мовою становить аж 90%! Питома вага неросійських народів в СРСР /разом з українцями/ становить 45,4%, питома ж вага усіх науковців - неросіян виносить тільки - 34%, а питома вага наукової літератури мовами усіх неросійських народів СРСР сягає лише 10% загальносоюзної кількості. Тобто на 10 000 населення російською мовою маємо 935 книжок, а неросійською мовою тільки 124, тобто - майже 8 разів менше. На науковця росіянина припадає 39,9 прим. наукової літератури, і, порівняно 6,6 прим. на науковця неросіянина.

АСПІРАНТИ

На кінець 1964 року на кожних сто тисяч населення було аспірантів: в РСФСР - 44,8, в Україні - 23,6 /на 47,3% менше ніж в РСФСР/, в інших республіках 28,0 аспірантів /або на 37,5% менше ніж в РСФСР/.¹

¹ УРЕ, том 17, Київ, 1965, стор. 546.

НАУКОВЦІ

На день 1-го січня 1964 р. в СРСР усіх науковців було 565 958 осіб. Із них 373 498 росіян, 59 221 українців, а решта припадає на інші національності. Отже, виходить, що науковців-українців було 6 разів менше ніж науковців-росіян.

У зв'язку з тим, що відомості про національний розподіл науковців на початку 1964 року дано у всесоюзному обсязі, тому важко було встановити, скільки із загальної кількості науковців-українців на 1-го січня 1964 р. було в Україні, а скільки поза її межами. Проте за даними 1960 року із загальної кількості науковців в Україні було тільки 48,3% науковців-українців, тобто меншість, та що із загальної кількості науковців-українців понад третину /36,4%/ змушено працювати за межами України.¹

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

Загальна кількість тиражу підручників, що були видані в СРСР у 1964 році для різних шкіл, досягла 341 186 000 примірників. З того числа рос. мовою було надруковано 258 591 000, або 75,8% /припитомій вазі росіян в СРСР - 54,6%/ і тільки 82 595 000, або 24,2% іншими мовами /при питомій вазі неросійських народів у СРСР - 45,4%/.²

На підставі радянських джерел виходить, що в 1964 році підручників для загальноосвітніх шкіл російською мовою було надруковано 204 500 000, або 72,2% всієї кількості і тільки 78 805 000, або 27,8% мовами усіх інших неросійських народів.

¹ Див. Дмитро Соловей: "Українська наука в колоніальних путях" 1963, стор. 227, 232.

² Печать СССР в 1964 г., Москва, 1965, стор. 64.

Тобто на кожну сотню росіян було 165 примірників різних шкільних підручників російською мовою для загальноосвітніх шкіл, а на кожну сотню населення неросіян - 77 примірників їх рідними мовами, тобто у 2,4 разів менше від росіян.

Щодо тиражів підручників для середніх шкіл, фахово-технічних, та університетів і інститутів - то тут справи виглядають далеко гірше.

Із загальної кількості тиражу підручників для середніх фахових технічних шкіл в 1964 році було надруковано в СРСР російською мовою аж 94% /при питомій вазі цих народів в СРСР 45,4%/.

Не краще виглядає справа з підручниками для шкіл вищих: російською мовою в 1964 році було видано - 93,3%, а мовами всіх інших народів СРСР - 6,7% всієї кількості. З цього виходить, що на сто осіб росіян і на сто осіб неросіян було надруковано підручників:

<u>Для типів шкіл</u>	<u>Рос. мовою</u>	<u>Мовами інших народів СРСР</u>
Для середніх фахових технічних шкіл	12	1
Для вищих шкіл	24	2

Думаємо, що дальші коментарі тут зайві. Це яскрава картина ганебної дискримінації і шовіністичного відношення ЦК КПСС до неросійських народів в СРСР, та що ЦК КПСС поставив перед собою ту саму мету, що її ставив російський царський уряд: а. гальмувати розвиток наукової і навчальної термінології мов неросійських народів СРСР; б. безпощадно русифікувати студентів фахово-технічних і вищих шкіл, зокрема студентів-українців.

До тиражу наукових книжок плянувальники із ЦК КПСС підходять із ще більшою дискримінацією. Як уже відомо, питома вага росіян в СРСР виносить 54,6%, питома вага науковців-ро-

сіян підноситься до 66%, але питома вага тиражу примірників наукової літератури російською мовою вносить в СРСР аж 90%!

Питома вага населення неросійських народів в СРСР вносить 45,4%, питома вага усіх науковців-неросіян сягає тільки - 34%, а питома вага наукових книжок мовами усіх неросійських народів становить тільки 10% загальної кількості наукової літератури в СРСР. /Порів. Іван Коляска: "Освіта в Советській Україні", Торонто, 1968, Додатки I-X, стор. 213-220/.

ТАК ЗВАНА "ТЕОРІЯ ДВОМОВНОСТІ" І "ЗЛИТТЯ НАЦІЙ"

Ретельним пропагандистом цієї "теорії" є журнал "Русский язык в национальной школе". Ось що пише цей журнал в ч. 6 за 1963 рік у редакційній статті "Сближение наций и русский язык" на стор. 4-5:

"Советский народ, как определенная историческая общность характеризуется в языковом отношении развитием устойчивого, длительного и сугубо добровольного /?! С. Ч./ двуязычия... Всё большее число родителей отдаёт своих детей в русские школы или ставит вопрос о переходе национальных школ на русский язык обучения.

"...В РСФСР процесс добровольного перехода национальных школ на русский язык обучения с того или иного класса по желанию родителей /?!/ уже сейчас идёт очень активно в большинстве автономных республик, областей и национальных округов. В настоящее время в школах 36 национальностей РСФСР обучение ведётся на русском языке, начиная с V, IV, III, II или I классов".

Яка страшна облуда й фарисейство! Яка ж тут двомовність?! Це ж одномовність, і то російська, а не даної національності.

В СРСР щораз частіше можна зустріти "науковців", які нахабно виправдують русифікацію. Секретар Дагестанського обкому партії, доктор історичних наук А. Абилов запропонував масове переведення шкіл на російську мову викладання. Ось

що, наприклад, він пише у статті "Некоторые вопросы интернационального воспитания":

"Солдат, когда идёт в бой, из всех видов оружия выбирает самое точное и дальнобойное. Русский язык один из самых острых видов идейного оружия, и чем лучше им будут владеть нерусские народы, тем успешнее они смогут развивать свою экономику и культуру, обмен духовными ценностями".¹

Витончені методи для здійснення русифікації дбайливо вишукуються й планово проводяться керівництвом ЦК КПСС.

У доповіді на XXIV з'їзді компартії Л. Брежнєв говорив:

"...под руководством партии были сделаны новые шаги по пути развития каждой из братских советских республик, по пути дальнейшего постепенного сближения наций и народностей нашей страны".²

Заява Л. Брежнєва на XXIV з'їзді компартії про те, що партія робить заходи в ділянці зближення й злиття націй в СРСР, знайшла відповідний резонанс серед російських наукових кіл, які не шкодують зусиль і енергії, щоб допомогти керівникам партії й уряду знищити найменші прояви розвитку національних культур, перетопити поневолені Москвою народи в "общем российском котле".

Один із ярих прихильників "теорії злиття націй" д-р філософських наук З. Баграмов пише таке:

"Как свидетельствуют данные Всесоюзной переписи 1970 года, русский язык назвали родным 141,8 миллиона человек, в том числе 128,8 миллиона русских и 13 миллионов человек других национальностей".³

¹ Абилов, А., "Некоторые вопросы интернационального воспитания", "Политическое самообразование", 1964, ч. 7, стор.86.

² Див. "Вопросы философии", 6, 1971, стор. 23.

³ Баграмов, З., "Развитие и сближение социалистических наций", "Правда", 16 июля 1971, No. 197 (19340).

Шовіністичну політику росіян підтримують місцеві яничари, зокрема в Україні, яких український народ дуже влучно називає "малоросами".

Верховна Рада УРСР 17 квітня 1959 року прийняла постанову "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР". У пункті дев'ятому цієї постанови сказано: "Навчання здійснюється рідною мовою учнів". А зразу за цим раптом читаємо: "В школу, з якою мовою навчання віддавати своїх дітей, вирішують батьки".

Проти цієї безглуздої постанови, що зродилася в атмосфері культу особи М. Хрущова, виступили С. Караванський /див. його працю "Про одну політичну помилку", у збірнику матеріалів Вячеслава Чорновола "Лихо з розуму", Р.І.У.Ф 3, rue du Sabot, Paris, 1967, стор. 115-122/; Іван Дзюба у знаменитій праці "Інтернаціоналізм чи русифікація", В-во "Сучасність", Мюнхен, 1968, стор. 211-236; Іван Коляска у своїй відомій праці "Education in Soviet Ukraine", Peter Martin Associates Limited, Toronto, 1968, та інші.

ГАЛЬМУВАННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В українській мові є два різні звуки, подібні звуком до латинських /h/ і /g/, які на підставі розрізняльного значення слів мають фонематичний характер, тобто являються двома різними фонемами, наприклад: гніт - гніт /гніт = рос. гнёт, угнетёние, і гніт = рос. фитиль/.

ґрати - ґрати /ґрати = рос. играть, і ґрати = рос. решётка/.

гулі - гулі /гулі = рос. гулянье, і гулі = множ. іменника, що по рос. означає - шійка, волдырь/.

Вистачить і цих кількох прикладів, щоб доказати, що "г" /h/, і "г" /g/ дві різні фонemi у звуковій системі української мови

і на письмі мусять мати окремі літери незалежно від того, як часто вони зустрічаються.

Проти постанови НКО УРСР та реформи українського правопису у 1932 році, з якого поквално було усунено літеру "г" для позначення фонему /g/ в українській мові, виступив Б. Антоненко-Давидович у статті "Літера, за якою тужать" у "Літературній Україні" ч. 88, 4. XI, 1969, стор. 3.

У цій статті Борис Антоненко-Давидович слушно вказує на те, що "звукова й значенева різниця цих слів /грати - гра́ти; гу́лі - гу́лі/, не позначена окремою літерою, не тільки утруднює читання писаного й друкованого тексту з цими словами, а іноді призводить до того, що важко добрати, про що йде мова. Для ілюстрації Б. Антоненко-Давидович наводить ось таку фразу: "Ще твої перші гулі, хлопче, а скільки їх ще буде в тебе попереду?" Про що тут мовиться - чи про гуляння парубків і дівчат на сільській вулиці, - запитує Антоненко-Давидович, - чи про ті болячки-пухлини, що їх дістав хлопець після бійки або вдарившись об щось? Це можна зрозуміти, тільки прочитавши попередні або дальші речення".

Цю саму проблему порушив Мар'ян Юрковський у статті "Про українську букву "г" у "Нашій культурі" ч. 4 /48/, Варшава, 1962 р. /додаток до "Нашого слова"/.

Мар'ян Юрковський написав цю статтю під впливом багатьох листів, що напливали до редакції "Нашого слова" від читачів. В одному з листів громадянин М. Д. із Перемишля звернувся до редакції з питанням: "Чи можемо допустити, щоб наш алфавіт був гірший від латинського?"

Мар'ян Юрковський подав декілька цитат із листа п. М. Д. із Перемишля, в яких, між іншим, читаємо: "Ми сучасники початку другої половини XX в. відчуваємо великий брак тої літе-

ри "г", якою користувалися не тільки західні українці на чолі з класиком всеукраїнським І. Франком, але й класики походження східноукраїнського. Чи перевидаючи західноукраїнських письменників, нам треба поправляти їх і замінити звук "г" на звук "ґ", навіть тоді, коли наддніпрянці теж уживають цей самий звук? Це особливо торкається наукових праць Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка. Чи мий тепер на землях наддніпрянських не одрізняємо фактично: гніт /гнота/ від гніт /гніту/, грати /залізна решітка/ від грати /дієслово/, чи гудзій, гудзій, гуз - можемо з легкою душею заступити гудзій, гудзій, та особливо гуз /похідне слово черногуз/. Чи Петербурзька Академія Наук, маючи теж визначних учених-мовознавців у революційному 1905 р. не видала премії ім. Костомарова на видання словника, що вживав літеру "г" не тільки на початку слів, але й в середині /напр., легбйда, герліґа, агá, гегати, гйгнути і т. п./".

Дальше автор листа звертає увагу редакції на те, що усунення літери "г" з українського правопису це явище "консервативно-гамуюче". Він говорить: "Чи наш алфавіт від цього не стає тільки провінціяльним і відривається від культури класичної, від алфавітів грецької і латинської мов. Чи маємо мати гірший, бідніший алфавіт від західноєвропейських, чи гірший від алфавіту грецького, з котрого повстала кирилиця і наш алфавіт..., і як ми впровадили звук "ѣ", котрий наш народ не вживає, впровадити наново літеру "г", бо такий звук не тільки відомий народові, але потрібний при наведенні таких прізвищ як: Гете, Гемінґвей, держава Гана і т. п."

Не дивлячись на справедливі й обґрунтовані голоси повернення українській абетці літери, якою позначалося на письмі українську фонему /g/, нічого не вийшло. Проти пропозиції Бориса Антоненка-Давидовича відновити в українській абетці

літеру "г" виступив В. Русанівський у статті "За чим тужити?" у "Літературній газеті" з 28 листопада 1969 р. Статтю свою Русанівський підписав не тільки прізвиськом, але й офіційним титулом "Заст. голови правописної комісії АН УРСР" з приміткою редакції, що вона /редакція/ "поділяє думку автора". Отже, ніхто більше й не відважився зайняти слово у цій справі, щоб доказати неслухність і демагогічність аргументів Русанівського. Бо й справді, хто позмів би заперечувати непомильному "авторитетові" із "маленької імперії білодідових мовознавців" ¹ за влучним висловом Ю. Шевельова.

Білодід і його мовознавці, вислуговуючись перед Москвою, замовчують дуже важливе у фонологічній системі української мови явище, яке й відрізняє нашу мову від мови російської, а саме:

а. українські приголосні т, д, л, н не пом'якшуються перед і, яке походить з давнього о /в сучасній українській мові чергування

о - і напр.,	тік - току
	дім - дому
	пліт - плота
	ніс - носа
- але	тіло - тіла /ть/ ²
	діло - діла /дь/
	літо - літа /ль/
	гніздо - гнізда /нь/

це і не походить з давнього о, а з ѣ.

¹ Шевельов, Ю.: "Про маленьку імперію білодідових мовознавців", Сучасність, ч. 6, 1971.

² Давніше писалося: тіло, діло, літо, гніздо і т. д., на місці давнього /ѣ/.

б. т, д, л, н не пом'якшуються перед і в закінченнях називного відмінка множини твердої групи прикметників, напр.:

Наз. однини	Наз. множини
жов́тий	жовті́ /т/ тверде
руді́й	руді́ /д/ "
кво́лий	кво́лі /л/ "
зелéний	зелéні́ ¹ /н/ "

Працюючи в театрі ім. Марії Заньковецької у Львові до 1957 року, автор цієї праці зустрівся з дивовижним явищем. Деякі провідні актори цього театру вперто вимовляли д, т перед е м'яко /як у рос. мові/ в таких словах, як:

літерату́ра /літерату́ра/
учі́телем /учі́телем/
телегра́ма /телегра́ма/ і т. д.

На мої завваги, що така вимова суперечить нормам сучасної української літературної мови, вони заявляли: "Степане Семеновичу! Ви галичанин, студіювали українську філологію під керівництвом академіка М. Возняка, який теж галичанин, і, очевидно, не можете бути нашим дорадником у справах норм української літературної вимови".

До речі, всі вони в побуті розмовляли тільки по-російському, а дітей своїх посилали до російських шкіл. Тому й не дивниця, що під впливом російської мови, у таких зрусифікованих працівників української сцени були до невпізнання спотворені деякі звуки української мови в їх сценічній вимові, як ось наприклад:

- а. приголосні ч, щ в українській мові вимовляються завжди твердо.
- "ч" чо́го "щ" я́щірка

¹ Синявський, Олекса: "Норми української літературної мови", В-во "Життя і школа", Стейт Коледж, Па., 1967, стор. 169.

чо́вén	щи́рий
ча́сто	щасли́вий
ча́ри	ща́стя
череда́	що
чий	щодня́
чума́к	щу́ка
чу́ю	ще́дрик

Вони ж бо /актори українського театру!/ під впливом російської мови вимовляють ці звуки дуже м'яко:

чогó /чьогó/	ящíрка /ящьíрка/
чо́вén /чьо́вén/	щасли́вий /щьасли́вий/
ча́ри /чья́ри/	ща́стя /щья́стя/
череда́ /чьереда́/	що /щьо/
чий /чьий/	щодня́ /щьодня́/
чума́к /чьума́к/	щу́ка /щью́ка/
чу́ю /чью́ю/	ще́дрик /щье́дрик/

б. Дзвінкі приголосні української мови в кінці слів зберігають дзвінкість згідно з фонологічним законом української мови, наприклад:

дуб	/дуб/
го́лод	/го́лод/
перела́з	/перела́з/
сказа́в	/сказа́в/
гукну́в	/гукну́в/
бе́рег	/бе́рег/

Однак під впливом російської мови, в якій дзвінкі приголосні в кінці слів автоматично переходять у глухі згідно з фонологічним законом російської мови, актори на українських сценах вимовляють українські дзвінкі приголосні в кінці слів спотворено, наприклад:

дуб	/дуб̩/
го́лод	/го́лот/
перела́з	/перелас̩/
сказа́в	/сказаф̩/
гукну́в	/гукнуф̩/
бе́рег	/бе́рех̩/

Допомагаючи здійснювати постанови XXIV з'їзду компартії СРСР у справі злиття націй, українські мовознавці на чолі з Білодідом продовжують гальмувати природний розвиток української мови і дбайливо дотримуються фонологічних та орфографічних принципів, які існують у російській мові. Запозичені слова з грецької мови із звуком "Ѣ" передаються на письмі й вимовляються із звуком "Ѣ", наприклад:

каѢдра, замість - катеѢдра
орѢографіѢ, замість - орѢографіѢ
логарѢфм, замість - логарѢфм
скіѢ - скіѢфи - скіѢський, замість - скит - скіѢти - скіѢтський і т. д.

Ці ж мовознавці на міжнародних лінгвістичних з'їздах тримаються осторонь від делегатів з вільного світу і, якщо й доведеться розмовляти на лінгвістичні теми, то роблять вони це нерado, примітивно і приходиться тільки дивуватись, що Україна висилає отаких офіційних представників на міжнародний науковий форум.¹

В області морфології іменники жіночого роду на приголосний -сть, -рть /півість, смерть/, а також, як виняток, такі іменники: óсінь, сіль, кров, любóв, Русь - в українській мові в родовому відмінку однини мають закінчення - и

півість - півісти
смерть - смерти
осінь - осени
сіль - без соли
кров - до крові
любóв - від любóви
Русь - з Русі

усі інші мають закінчення - і
ніч - до нóчі

¹ Горбач, Олекса: "На X міжнародному конгресі лінгвістів", Сучасність, 11, 1967, стор. 62-68.

подо́рож - без подо́рожі
ро́зкіш - від ро́зкоші
мо́лодь - без мо́лоді
ма́ти - без ма́тері
прия́знь - без прия́зні
Рось - від Росі¹

Так воно й було до 1933 року, до розгрому української науки, а після цього й зокрема після XXII з'їзду компартії СРСР під всевладною опікою КГБ пильнують, щоб знівельювати найменші прояви різниці між українською й російською мовами.

Про вільний розвиток української термінології не можна й говорити в "Суверенній УРСР". Це було гостро заборонено ще в 1933 році, коли то А. Хвиля на сторінках журналу "Комуніст" /ч. VII, 1933/ закликав "Викоренити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті".

Всю українську термінологію, яка відрізнялася від російської, було засуджено і проголошено націоналістичним саботажем. Українські слова-терміни було замінено російськими, наприклад:

українська мова	російська мова
світломі́р	фото́метр
знецу́лення	нарко́з
га́сло	сигна́л
до́тик	конта́кт
збі́рник	колле́ктор
пе́рвень	эле́мент
ванта́жна автомаши́на	грузови́к
скри́ня, скри́нька	ящи́к
ку́хар	повар
лекці́я	уро́к
набі́й, гарма́тень	снаря́д
ска́лка	оско́лок

¹ Синявський, Олекса: "Норми української літературної мови", стор. 58-59.

Вислови

гостинно про́симо /добро́ пожа́лувати/, рос. = добро́ по-
просимо гостинно жаловать.
одружив́ся з не́ю /женив́ся на ній/

Правопис

-ія-

діяло́г
піяніно́
індустрія́льний

-іа-

діало́г
піаніно́
індустріа́льний

-ав-

авдито́рія
Штравс
Га́впман

-ау-

аудито́рія
Штраус
Га́уптман

-ай- /-яй-/

Га́йне
Ля́йпціг
Ра́йн

-ей-

Га́йне
Ле́йпціг
Ре́йн

е-

Евро́па
европе́йський

є-

Євро́па
європе́йський

е-

Еспа́нія
еспанський

і-

Іспа́нія
іспанський

-ля-

шоколя́д
бала́да

-ла-

шокола́д
бала́да

г

гру́нт
га́нок
гу́ля
Ге́те

г

гру́нт
га́нок
гу́ля
Ге́те

т

аритме́тика
като́дра
міт
скіти, скітський

ф

арифме́тика
кафе́дра
міф
скіфи, скіфський

Москва всіма засобами старається не допустити до вільного розвитку української мови. Накидаючи нашій мові ортографічні принципи російської мови та силоміць, викорінюючи наукові терміни з неї, російські комуністи та їх вислужники з "маленької імперії білодідових мовознавців" намагаються "злити" українську мову з російською, бо, мовляв, російська мова - це "мова Леніна, мова революції, мова прогресивного людства".

Комуністична пропаганда, глорифікуючи російську мову, створила навіть теорію "чергування інтернаціональних мов". Латинська мова, мовляв, була мовою старинного світу, французька мова була мовою епохи феодалізму, англійська - епохи капіталізму, а російська мова - це світова мова соціалізму.¹

ДОДАТКИ Й ВИСНОВКИ

СПРОБА УНОРМУВАННЯ ФОНЕТИКИ Й ГРАМАТИКИ

В Українській Народній Республіці українські мовознавці інтенсивно працювали над упорядкуванням норм української мови.

У фонетиці стояло питання про вимову зубних приголосних перед "і" з "в" й "е" /"дід", "осінь", "літо"/ та "і" з "о" /"дім - дому", "ніс - носа"/. Окрім В. Сімовича, всі інші автори граматики обстоювали тільки вимову, а відкидали написання /"дід", "осінь"/.

Щодо зберігання дзвінкості приголосних наприкінці слів та перед глухими тільки один автор - П. Блажкевич, що спирався, либонь, на південнозахідні говори, писав: "чуємо "трупка", "швитко", а писати треба "трубка", "швидко".

¹ Ukraine: A Concise Encyclopaedia, University of Toronto Press, 1963, vol. I, стор. 508.

Олена Курило в своїм "Курсі українського правопису" /Київ, в-во "Криниця", 1919 р./ помилково вважала ці звуки якимись "неясними": "солодткий", "книжка" /як і Смаль-Стоцький/.

Більшість наддніпрянців обстоювали збереження м'якого "р" наприкінці складу й слова /П. Залозний - "вівтарь"; С. Шулгин - "господарь", "каламарь"; М. Левицький - "Харько"; П. і П. Тергило - "кобзарь"; Олена Курило - "лікарь"; О. Синявський - "Харьків", а В. Сімович писав: "Треба писати "косар" - не "косарь", "Харків" - не "Харьків". До певного рішення тоді не дійшло.

Наявність у звуковій системі української мови звука "г" підтверджували всі автори, ба навіть пропонували зберегти закономірність його чергування з "дз" /в П. Залозного - прізвище "Дрига" - "Дридзі"/.

Не вирішеним залишилось питання про "кривавий" - "крівавий": у П. Залозного - "кривавий" і "крівавий", "дріжати"; у О. Синявського - "крівавий". П. Залозний добачав "середній звук" - не то "и", не то "і" в словах "уми/і/рати", "зби/і/рати".

У зв'язку з цим він розумів як "середній звук" "чия - чія", числівник "чотири - чотирі".

Середня "л" обстоювали В. Сімович, О. Синявський і інші, що вважали його своєрідним явищем української фонології.

Важливим питанням була милозвучність української мови. В. Самійленко написав спеціальну працю на цю тему. Під милозвучністю переважно розуміли чергування /в - у/ та /й - і/ на початку слова, приставні голосні /"ізнав"/, відпаданя початкових голосних /"голка"/, спрощення в групах приголосних.

У Самійленка є виняток для слів "вплив", "влада", "власний", "управа", що з причини семантичної не допускали чергування. Але він хибно розглядав у пляні милозвучности такі

діалектні варіанти, як "від - од", а також твердив, що треба уникати "від" у таких випадках, коли в слові за ним /за приростком/ був звук "в", напр., "відвідати". На його думку, тут можливе було тільки "одвідати". У М. Левицького були комбінації: "дівчино, відчини!", але "сам одчини!".

Щодо чергування /о - і/, /е - і/ були деякі вагання, переважно щодо деяких прийменників та приростків: "зі мною - зомною", "дістати - достати". Слова "керovníк", "працьовник" ще не набули форм "працівник", "керівник". Зберігалось "о" і в слові "словник", "словар" /у Кузелі/.

Здовження /подвоєння/ приголосних у формах "життя", "кохання" та неподвоєння губних /"любов'ю"/ було прийняте в усіх граматаках /і у В. Сімовича/, а вагання було тільки щодо "р": у декого воно подвоювалось /Є. Тимченко - "узгіррю"; О. Курило - "подвірря"/, у декого - ні /у Берла - "матір'ю"/.

Подвоєних шелесних /шиплячих/ здебільшого не пом'якшували /"клочча"/.

Наголос засвідчений тільки у Шульгіна та в Мурського: у Шульгіна витриманий в дусі південносхідного наріччя, а в Мурського багато випадків південнозахідного /"кредётся", "азбука", "говорю", "піщу" тощо/.

У МОРФОЛОГІЇ - клична форма теж була не устійнена. Галицькі автори пропонували комбінацію: при двослівному звертанні друге слово мало бути в формі називного відмінка /"пане професор!"/. В. Сімович допускав це як рівнобіжність до нормального оформлення /"пане доктор!", "пане майстер!" - побіч майстра!"/.

Суперечним було питання про двоїну. Обстоював її І. Огієнко, що ще до революції 1917 р. написав був працю про це явище. Інші або відкидали, або допускали як факультативне явище.

М. Грунський писав, що це "залишок старовини, який замінюється множиною". В. Сімович підкреслював: "Двійня... тепер уже майже загинула. Ще тільки останки її лишилися в формах іменника, займенника /напр., усіма/ та числівника /оба, два, двома/, але ж зате вживається не тільки при двох предметах /числах/, але й більше, напр., дві, але й три, чотири корові."¹

Майже усі погодились щодо форми давального відмінка однини в іменниках чоловічого роду типу "батько", "кінь", "край", подаючи закінчення "-ові", "-еві /"-єві"/, а закінчення "-у" /"-ю"/ допускали тільки для деяких слів /на "-ов"/ наприкінці слова: "Якову"/. М. Левицький ширше з'ясував це питання: "Дуже прикру й незугарну помилку роблять наші люди, вживаючи давального відмінка цілком на російський штиб: "Пану міністру" - такого відмінка зовсім нема в українській мові; Або ж: "Міністрові Голубовичу" - недоладня комбінація давального відмінка з кликальним - і це така ж сама груба граматична помилка, якби, напр., сказати: "на високій гора". Давальний одмінок на "-у" вживається тільки в церковнослов'янській мові: "Молися Богу, Слава Ісусу Христу, отцю і сину і святому духу - та й годі".²

Здається, що треба таки допустити закінчення "-у" у прізвищах середнього роду, як от "Левоніві Тягнирядну", бо "рядно" середнього роду.

У знахідному відмінку іменників під впливом фолклорних текстів та південнозахідних говорів висували таку форму, як от "маю діти" /замість "маю дітей"/.

В орудному відмінку деякі труднощі були з формою іменни-

¹ Подаю за В. Чапленком, "Історія української літературної мови", стор. 326.

² Там же, стор. 327.

ків жіночого роду типу "радість". Дехто писав "радістю", інші "радістю", а в М. Грунського подано навіть "радост'ю".

У місцевому відмінку іменників чоловічого роду визнавали три форми як рівнобіжні: "-у", "-ові" /"-еві"/, "-і" /"на козаку", "на козакові", "на козаці"/.

Були труднощі з формами займенників через наявність різноманітних форм у різних говорах української мови. Відкинуто тільки галицькі "тота", "сесе".

У С. Тимченка - "тої" /"тії", "тієї"/, "та" в значенні "ця", навіть "ті/й/" - в давальному відмінку; У Блажкевича - "цеї" /"цієї"/, "цею" /"цією"; у М. Грунського - "на ні/й/", "ту", "тую", "ця", "цяя"; у Берла - "тої", "тії", "тієї"; в М. Левницького - "тої", "теї", "тії", "тієї"; крім того, в багатьох є ще подільська форма "єю" /у повісті "Люборацькі" А. Свидницького/. В "Найголовніших правилах" вживано "цей", "ця" і зрідка "сей", "ся".

У прикметникових формах поряд з короткими формами "добра" могли бути повні "добрая", "добрії" /тільки для поезії/.

У ступенях порівняння переважала форма "добріший" /без "й", з "ш", а не з "щ"/, але в декого були "добрійший" чи "добріший" /у Сімовича/. У найвищому ступені прикметника допускали форму з "самий". Деякий час фігурувала форма "білісенський" /південнозахідна, подільська; є у Свидницького, в С. Єфремова, В. Винниченка, у Гр. Шерстюка/, але її рішуче відкинув О. Синявський /"не треба вживати наростка -ісенък-"/, а також "Найголовніші правила", де сказано: "Однаково добре пишемо: гарнесенький і гарнісінський /але не гарнісенський, не білісенський"/.¹

¹ Див. В. Чапленко, стор. 328.

У дієйменниках /інфінітивах/ рішуче була відкинута галицька форма "мочи", "печи", але форми на "-ти" й "-ть" конкурували досить довго /переважали форми на "-ти"/.

У формах теперішнього часу рішуче були відкинуті південно-східні форми "носю", "носе", конкурували "хожу" й "ходжу", але до певного вирішення не дійшло.

У формах умовного способу була неясність із частками "би", "б" - коли їх уживати: у М. Грунського - "я би читав, ми би ..."; у В. Мурського - "читала би"; у Берла - "був би, була б"; у Терпил - "був би, було б".

Складна справа була з дієприкметниками.

Дореволюційні граматики, перевидані 1917-1918 рр. всі дієприкметникові форми і зв'язані з ними пасивні конструкції беззастережно приймали. Напр., у П. Залозного - "Явтух, усіма любимий", "хата спалена громом"; у Шерстюка - "думаючий", "зріючий", "цвівший", "караємий". Є. Тимченко розглянув їх разом із дієприслівниками під спільною назвою "причасники", поплутавши історичні форми й сучасні.

С. Шульгин висловився про ці форми так: "Треба дуже обережно вживати дієприкметників, бо в українській мові їх взагалі дуже мало, напр., не можна сказати: чекаючий, випереджуючий, вибухаючий, хвалячий і т. ін." ¹

Так само М. Левицький писав: "В інших мовах є більше дієприкметників, а в українській їх мало... Це не наші форми, і їх вживати не слід". А такі форми, як "балакучий", "маючий", він слушно вважає за прикметники. ²

Категоричніше зайняли слово у цій справі П. і П. Терпили:

¹ За В. Чапленком, стор. 329.

² Там же.

"Сучасна українська мова знає тільки одну форму дієприкметника - форму минулого часу страдального стану, нпр., "читаний", "взятий". "Багато дієприкметників втратили особливість показувати час, вид та стан чинности і розглядаються, як звичайні прикметники, напр., "відомий", "знайомий", "прошений", "сталий", "видючий".¹

СИНТАКСА здебільшого була в наддніпрянських авторів під впливом російським, у галичан - кальки з польської та німецької синтакси /"шукаючи за чимсь"/.

Засвоєна була у галичан дієслівна зв'язка "є" в теперішньому часі /напр., у Залозного - "корінь є така частина слова", в Мурського - "вони є уложені"/, а в М. Левицького навіть "суть" /множина/.

Широко були вживані пасивні конструкції /навіть у Терпил було: "тепер нами взята", "принята більшістю"/, але деякі автори вже поставилися до них критично. Напр., М. Левицький писав: "Страдальних дієслів мало в українській мові, у російській і польській їх багато. У перекладах на нашу мову з інших мов треба всіма засобами уникати такого стану дієслова, стараючись де тільки можна замінити діяльним. Замість: "книжка написана автором" - краще сказали: "книжку написав автор".

Терпили також писали: "Форми страдального стану українська мова рідко вживає. Замість неї вживається форми діяльного стану, напр., "я хвалений" - "мене хвалять".

Залюбки вживали відносного займенника /у формі підрядного сполучника/ "котрий", рідше - "який", а найрідше - "що". Українській мові найвластивіше "що", а вже ніяк "котрий", бо

¹ В. Чапленко, стор. 329.

це вплив російської і польської мов.

М. Левицький писав про це: "Українська мова не так широко любить уживати відносного займенника "котрий" і "який", як російська і польська, і при змозі, заміняє його "що" з додатком особового займенника 3-ої особи /він, вона, воно/: "той чоловік, котрий каже - той чоловік, що каже"; "та книжка, котру ви читали - та книжка, що її ви читали" і т. д.¹

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЛІТЕРАТУРІ Й ТЕАТРИ

У передреволюційному і пореволюційному часі розвивається в літературі модернізм /разом із реалізмом /реалізм у творчості В. Винниченка/, з посиленням елементів символізму в ньому, що спричинив появу наприкінці періоду футуризм та імажинізм.

Виразно стали на цей шлях молодші письменники, переважно поети /Д. Загул, Я. Савченко, П. Тичина, група "Музагет", автори "Літературно-критичного альманаху", М. Семенко/.

Ці письменники звертали велику увагу на літературну форму, шукали нового в техніці віршування.

У прозі досить поширився жанр "поезії в прозі" /"Пасма життя" М. Лебеденця/.

А тому, що мова - один з найважливіших складників форми, то це нове було новим і в царині української мовної культури, не дивлячись, що серед цих прагнень були й деструктивні тенденції, суперечні законам мови - порушення законів семантики в імажиністів /"Енгармонійне" в П. Тичини/, "руйнування граматики" в футуристів /відсутність прийменників у поемі "Степ" М. Семенка, деякі новотвори в П. Тичини/.

¹ В. Чапленко, стор. 329.

Типові для цих течій твори дали: Д. Загул /збірки "З зелених гір" - 1918 р., "На грані" - 1919 р./, В. Кобилянський /збірка "Мій дар" - 1920 р./, а особливо П. Тичина, що створив тоді такі перлини української поезії, як "Золотий гомін", "Скорбна мати", "Дума про трьох вітрів" і інші поезії, що появились у збірці "Соняшні клярнети" /Київ, 1918 р./ і "Замість сонетів і октав" /1920 р./.

У прозі відзначився Г. Михайличенко своїм "Блакитним романом" - твір "імажиністський" до незрозумілості.

Модерністське в-во "Шлях" видавало ~~теж деякі~~ переклади західноєвропейських модерністів: Катюль Мандес - "Поезії в прозі" /переклад М. Вороного/, К. Тетмаєр - "Поезії в прозі" /переклав А. Павлюк/. Було видано збірник "Садівник" Рабіндраната Тагора.

ТЕАТР. На весні 1917 р. створено товариство "Український національний театр", до управи якого входили: І. Стешенко, Л. Старицька-Черняхівська, Д. Антонович, І. Мар'яненко й ін., а до репертуарного комітету О. Олесь, В. Самійленко, Л. Старицька-Черняхівська й ін. Це товариство організувало Український національний театр на чолі з І. Мар'яненком.

До репертуару цього театру включено: "Лихоліття" Г. Хоткевича, "Огні Іванової ночі" Зудермана, "Ткачі" Гавптмана, "Урієль Акоста" Гуцкова, "Розбійники" Шіллера, "Тартюф" Мольєра тощо.

Цей репертуар вимагав певної мовної культури, потрібної для перекладів цих західноєвропейських творів.

В цей час народився у Києві "Молодий театр" з Лесем Курбасом на чолі, який теж ставив переважно перекладні європейські твори або ж нові твори українських драматургів /М. Куліша "Ми на Мазайло", "Маклена Граса", "Народний Малахій"; "Вечір етю-

дів" за О. Олесем; "Чорна пантера" та "Гріх" В. Винниченка/.

За гетьмана Скоропадського був створений Державний драматичний театр.

З осені 1918 р. почали перетворювати міську Київську оперу на Національну оперу. Тимчасову управу цього театру очолював М. Садовський.

В Києві засновано також Державну драматичну школу /постанови Ради міністрів з 30. VII. 1918р./.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ Й КНИГОВИДАВНИЦТВА

В Українській Народній Республіці найдужче розквітла українська преса й українське друковане слово взагалі, що появлялись у нечуваних до того кількостях видань та розмірах тиражів.

Видавництво газет:

Треба відзначити появу й даліше видання в Києві таких провідних видань, як:

1. щоденна "Нова рада" /почала виходити 25 березня 1917 р. як орган Товариства підмоги літературі, науці і штуці, з участю С. Чикаленка, А. Ніковського, С. Єфремова, М. Грушевського й ін.
2. "Робітнича газета" /орган УСДРП, за редакцією В. Винниченка /почала виходити 30 березня 1917 р./,
3. "Народна воля" /орган Української селянської спілки, за редакцією П. Христюка; почала виходити 14. IV. 1917 р.
4. "Боротьба" /орган УПСР, поч. вих. 1. IV. 1917 р./.

У Харкові - "Робітник", "Рух"; у Катеринославі - "Голос робітника", "Наша справа"; у Полтаві - "Вільний голос", "Соціаліст-революціонер"; у Кам'янці-Подільському - "Боротьба"; у Вінниці - "Трудова громада"; у Катеринодарі - "Чорноморець"; у Новоросійському - "Чорноморська рада", "Чорноморський українець".

Виходили також газети в повітових містах.

Українські газети виходили також у Вороніжі, навіть на Далекому Сході /декілька газет: "Шире слово", "Українець на Зеленому Клині".

За підрахунком А. Животка, на Наддніпрянщині й інших українських землях колишньої царської Росії 1917 року було 106 часописів, 1918 р. - 212.

Були серед них урядові офіціози: "Вісті з Української Центральної Ради", "Вісник Української Народної Республіки", "Державний Вісник", видання окремих міністерств тощо.

Менше було літературних і політичних журналів. Серед них: "Літературно-науковий вісник" /за редакцією О. Олеся/, "Наше минуле", "Шлях", "Книгарь", "Вільна українська школа", "Педагогічний журнал" /виходив у Полтаві/, "Універсальний журнал", "Мистецтво" /за редакцією Г. Михайличенка, в мистецькому оформленні Г. Нарбута/.

В Галичині тоді виходили "Діло", "Добра новина", "Свобода", "Республіка"; на Буковині - "Робітник", "Громада"; на Закарпатті - "Руська країна" /етимологією/.

Цікаво, що на українську мову переходили й деякі видання, що видавались перед тим російською мовою. Наприклад, у Катеринославі редакція часопису "Народна жизнь" провела анкету, якою мовою далі видавати цей часопис - російською чи українською, то за українську мову висловились 1079 читачів і 44 громадські установи, за мішане російсько-українське видання 4, за російську мову - тільки 3.¹

Видання книжок розвинулось також до нечуваних в історії української книжки кількості і тиражів.

---

¹ Чапленко, В., стор. 290.

У 1917 р. вийшло на Наддніпрянщині 747 назв, 1918 р. 1085 назв. ¹

За даними "Енциклопедії українознавства", у 1917 р. на Наддніпрянщині й Кубані було 78 українських видавництв, у 1918 р. - 104 видавництва. Як свідчить Д. Дорошенко - "по всіх залізничних кіосках зникла абсолютно російська книжка, преса, уступивши місце українській". ²

ВИСНОВКИ

1. Українська мова в Радянській Україні не є повноправною мовою. Українська мова не тільки не має належної опіки з боку державної влади, але вона не користується навіть тими самими правами щодо свого розвитку, що кожна інша мова, - слов'янська - з винятком тих мов інших народів, поневолених Москвою, що в тому самому стані.

2. Українська мова в Радянській Україні поневолена російським пролетаріатом. Про розвиток української мови, та його напрямки, не рішення українці та інтереси українського народу, а інтереси влади російського пролетаріату; Москва фактично своєю політикою припинила працю українських мовознавців, починаючи від 1930 року, та віддала українську мову на поталу різним "партійним мовознавцям" - дилетантам, як, наприклад, Каганович, Хвиля, Фінкель, Василевський та ін. Ці "лінгвісти" - русифікатори з доручення Москви унеможливили вирішення мовних справ згідно з інтересами українського трудового народу та силоміць накиннули обмеження прав української мови в таких ділянках:

- а. термінології
- б. лексиці і складні /синтаксі/
- в. правописі

3. Москва проголосила українську мову не "відрубною", не "самобутньою", значить не самостійною мовою.

Москва викреслила ще раз українську й білоруську мови з

¹ Іларіон, Митрополит: "Історія української літературної мови", Вінніпег, 1950, стор. 234.

² Дорошенко, Д.: "Історія України", II, стор. 348.

числа самостійних слов'янських мов, намагаючись створити з них якісь "васальні напів-мови" російської мови.

Старе твердження чорносотенної російсько-царської професури про "єдинство русского язика" відродилося в цій новій формулі російського пролетаріату, що, мовляв, українська й білоруська мови не є "відрубні й самобутні" супроти мови російської. Ці мови "відрубні й самобутні" супроти всіх інших слов'янських мов, але щодо російської мови, то вони з нею творять мовне ціле, в якому панівне місце займає "мова Леніна-Сталіна", так, як до революції "мова Николая II".

4. Пролетарська Москва засудила на смерть мову українського трудового селянства й робітників та призначила її на "злиття" з мовою російською.

5. Російський пролетаріат продовжує мовну політику російського царизму по відношенні до української мови.

Російський пролетаріат сумлінно виконує напрямні російського царизму щодо українського народу й його мови та здійснив уже майже всі постанови царського указу з 1876 року.

6. Українська мова в Радянській Україні не є державною мовою, як це красномовно записано в конституції, а є нею мова російська, або в кращому випадкові, маємо в Україні дві мови: російську - панівну, а другу українську - призначену на злиття з російською.

ВИБРАНА ЛІТЕРАТУРА

- Антоненко-Давидович, Б., Як ми говоримо, "Рад. письменник", Київ, 1970.
- Антоненко-Давидович, Б.: "Літера, за якою тужать", Літературна Україна, 4 листопада, 1969 р. /Київ/.
- Бевзенко, О. П.: Історична морфологія української мови, Ужгородський Держ. Унів., Ужгород, 1960.
- Безпалько, О. П., Бойчук, М. К., Жовтобрюх, М. А., Самійленко, С. П., Татаренко, І. П., Історична грамати́ка української мови, Радянська школа, Київ, 1962.
- Білодід, І., та Мельничук, О., "Питання розвитку національних мову період переходу від соціалізму до комунізму", Мовознавство, 15, Київ, 1959.
- Білодід, І., "Питання розвитку мови української радянської художньої прози", Київ, 1955.
- Ващенко, В. С., Українська мова, В-во Харківського, Харків, Харків, 1961.
- Горбач, О., "На X міжнародному конгресі лінгвістів", Сучасність, 11, Мюнхен, 1967.
- Дзюба, Іван, Інтернаціоналізм чи русифікація, В-во Сучасність, 1968.
- Жовтобрюх, М. А., Кулик, Б. М., Курс сучасної української літературної мови, Радянська школа, Київ, 1961.
- Коляска, Іван, Освіта в Радянській Україні, Петер Мартін-Ас., Торонто, 1970.
- Коваль, А. П., Культура української мови, Наукова думка, Київ, 1964.
- Кулик, Б. М., Курс сучасної української літературної мови, Радянська школа, Київ, 1961.
- Мазлах, Сергій і Шахрай, Василь, До Хвилі, В-во Пролог, 1967.
- Мороз, Валентин, Есеї, листи й документи, В-во Сучасність, 1975 /Огієнко/, Іларіон, Митрополит, Історія української літературної мови, "Наша культура", Вінніпег, 1950.
- Синявський, Олекса, Норми української літературної мови, Передрук, В-во життя і школа, Стейт Коледж, Па., 1967.
- Смаль-Стоцький, Роман, Українська мова в Советській Україні, НТШ, Нью-Йорк, 1969.
- Скрипник, Л. Г., Фразеологія української мови, Наукова думка, Київ, 1973.
- Сучасна українська літературна мова. Стилiстика, АН УРСР, "Наукова думка", Київ, 1973.
- Тимошенко, П. Д., Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови, частина II, Радянська школа, Київ, 1961.
- Український Вісник I-II, Смолоскип, Париж-Балтимор, 1970.
- Український Вісник VI, Смолоскип, Париж-Балтимор, 1972.

- Чапленко, Василь, Історія нової української літературної мови, Нью-Йорк, 1970.
- _____, Мовна політика Більшовиків на Україні в 1950 - 60х рр., Чикаго, 1974.
- Чередніченко, І. Г., Нариси з загальної стилістики сучасної української мови, Радянська школа, Київ, 1962.
- Чорній, С., "Українська мова після другої світової війни в умовах московської окупації", Визвольний шлях, 5 /326/, травень 1975, Річн. XXVIII.
- Шерех, Юрій, Нарис сучасної української літературної мови, НТШ, Мюнхен, 1951.
- _____, "Принципи й етапи большевицької мовної політики на Україні", Сучасна Україна, Мюнхен, 1952, 14-16.
- Шевельов, Ю., "Про маленьку імперію білодідових мовознавців", Сучасність, 6, Мюнхен, 1971.
- Юрківський, М., "Про українську букву "г"", Наша культура, 4, Варшава, 1962.
- Ornstein, J., "Soviet Language Policy: Theory and Practice", The Slavic and East European Journal, XVII, 1959.
- Rudnyc'kyj, J., "Die Lage der Ukrainischen Sprache in der Soviet Union", Wörter und Sachen XIX, Heidelberg, 1938.
- Ukraine: A Concise Encyclopaedia, I, University of Toronto Press, 1963.

ЗМІСТ

Що таке мова?	1
Початок і розвиток літературної мови	4
Українська мова під час першої світової війни	6
Граматики української мови до цього періоду	8
Словники української мови до цього періоду	9
Українська літературна мова в Українській самос- тійній державі	9
Жанри й мовостилі	12
Мовостилі в літературі	16
Українська графіка й правопис	17

РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Поневолення української в "Суверенній Українсь- кій Соціалістичній Державі"	28
Закиди Хвилі проти української термінології	32
Питання термінології у зв'язку з закидами	
Хвилі	44
Марр та його мовознавча теорія	76
Видавництво книжок в Україні	79
Наукові книги	80
Аспіранти	80
Науковці	81
Шкільні підручники	81
Так звана "теорія двомовности" і "злиття націй"	83
Гальмування розвитку української мови	85

ДОДАТКИ Й ВИСНОВКИ

Спроба унормування фонетики й граматики	94
Українська мова в літературі й театрі	101
Розвиток української преси й книговидавни- цтва	103
Вибрана література	107

П О М И Л К И

стор.	рядок	надруковано	має бути
7	16	зверху козаки	казахи
8	8	знизу загинуло	загинула
18	12	знизу овоїй	своїй
21	9	зверху авнгарду	авангарду
28	8	знизу трває	триває
37	6	знизу на спромігся	на що спромігся
47	8	знизу Понтійськм	Понтійськім
55	3	знизу українського	російського
56	13	знизу немає!	немає місця!
58	1	зверху українську	українське
65	4	зверху комісія	комісією
68	6	знизу української в ...	української мови в ...

22. Г. ВАЩЕНКО. Загальні методи навчання. Ч. 1. Мюнхен 1948. Стор. 98. Ч. 2. Мюнхен 1949. Стор. 68.
23. О. ШУМИЛО-КУЛЬЧИЦЬКИЙ. Нарис структурної психології. Мюнхен 1949. Стор. 133.
24. В. ПЕТРОВ. Український фолклор. Мюнхен — без подання дати. Стор. 142.
25. Я. ПАДОХ. Давнє українське судове право. Накладом Референтури Студій і культурно-суспільних справ ЦЕСУС-у. Мюнхен—Париж 1949. Стор. 49.
26. Ю. ПАНЕЙКО. Наука адміністрації й адміністративного права. (Скрипт опрацював за викладами — д-р С. Галамай). Ч. 1. Авгсбург 1949. Стор. 115. Ч. 2. Авгсбург 1949. Стор. 116—213.
27. Ю. ШЕРЕХ. Галичина в формуванні нової української літературної мови. Мюнхен 1949. Стор. 93.
28. В. СТЕЦЮК. Історична граматика латинської мови. Ч. I. Фонетика. Мюнхен 1951. Стор. 185.
29. О. ЮРЧЕНКО. Чинне право в Україні. Ч. II. Мюнхен 1953. Стор. 209.
30. В. СТЕЦЮК. Історична граматика латинської мови. Ч. II. Морфологія. Мюнхен—Нью-Йорк 1953. Стор. 594 + VI.
31. Л. ОКІНШЕВИЧ. Лекції з історії українського права. Право державне. Доба станового суспільства. II Наклад. Мюнхен 1954. Стор. 225.
32. А. ПЕРЕГІНЕЦЬ. Цивільний процес. Мюнхен 1956. Стор. 187 + 4.
33. Г. ВАСЬКОВИЧ. Шкільництво в Україні (1905—1920). Історична частина габілітаційної праці на тему: «Вплив Кершенштайнера на українську педагогічну думку та його значення для української педагогічної проблематики». Мюнхен 1969. Стор. 223.
34. ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ДИДАКТИЧНІ ПОРАДИ. Матеріали Вишкільного Курсу для учителів Суботніх Шкіл — Мюнхен, 23.—26. V. 1969. Мюнхен 1969. Стор. 92.
ЗМІСТ: В. Янів: Українська вдача й наш виховний ідеал (1—17); О. Кульчицький: Психологічні аспекти української освіти в діаспорі (18—39); Г. Васькович: Наші програми навчання (40—57); Б. Шарко: Українська пісня, як засіб національного виховання та навчання українознавства (58—63); М. Антохій: Дидактичні питання з ділянки української літератури (64—68); А. Жуковський: Історія й географія на викладах українознавства (69—75); В. Леник: Національне почуття в дітей мішаних подруж (76—82); В. Леник: Структурна побудова нашого шкільництва в Вільному Світі та Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада (83—89); В. Я.: Історична довідка про учительський курс.
35. П. КУРІННИЙ. Передісторія та рання історія України на підставі археологічних джерел. Мюнхен 1970. Стор. 92.
36. Г. ВАСЬКОВИЧ. Кершенштайнер і українська педагогіка. Тематична частина габілітаційної праці н. т.: «Вплив Кершенштайнера на українську педагогічну думку та його значення для української педагогічної проблематики». Мюнхен 1970. Стор. 172.
37. П. КУРІННИЙ. Історія археологічного знання про Україну. Мюнхен 1970. Стор. 136.
38. Н. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО. Українська історіографія. Мюнхен 1971.
39. О. КУЛЬЧИЦЬКИЙ. Введення у філософічну антропологію. Мюнхен 1973. Стор. 198.
40. С. ЧОРНИЙ. Історія української літературної мови XX сторіччя. Мюнхен 1975. Стор. 109.